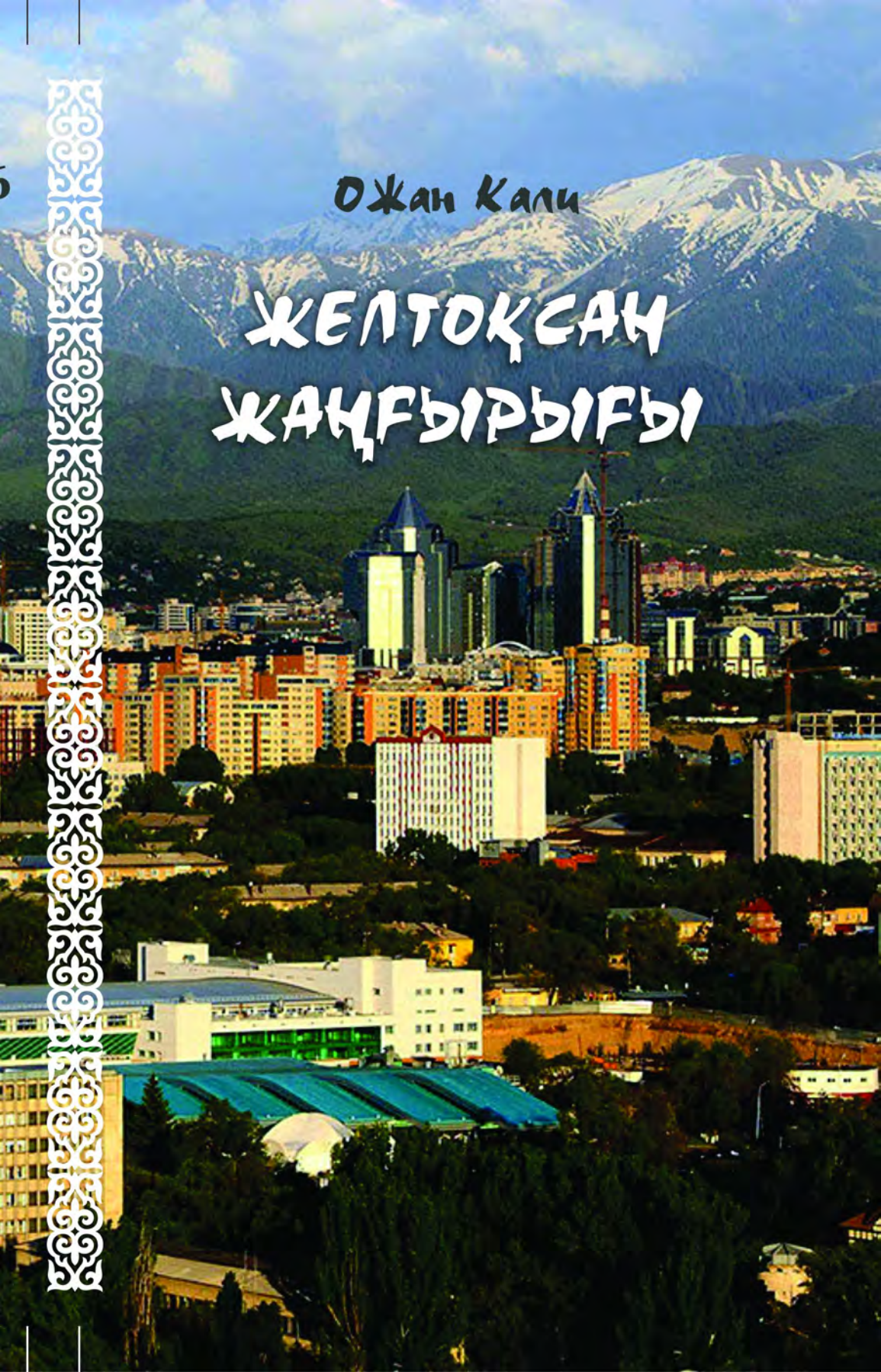


ОЖАН КАЛИ

ЖЕЛТОҚСАН ЖАҢҒЫРЫҒЫ





ОЖАН КАЛИ

**ЖЕЛТОҚСАН
ЖАҢҒЫРЫҒЫ**

г. Петропавловск
2012

УДК 829 (592)
ББК 83 (5Каз-Рус)-7
К 57

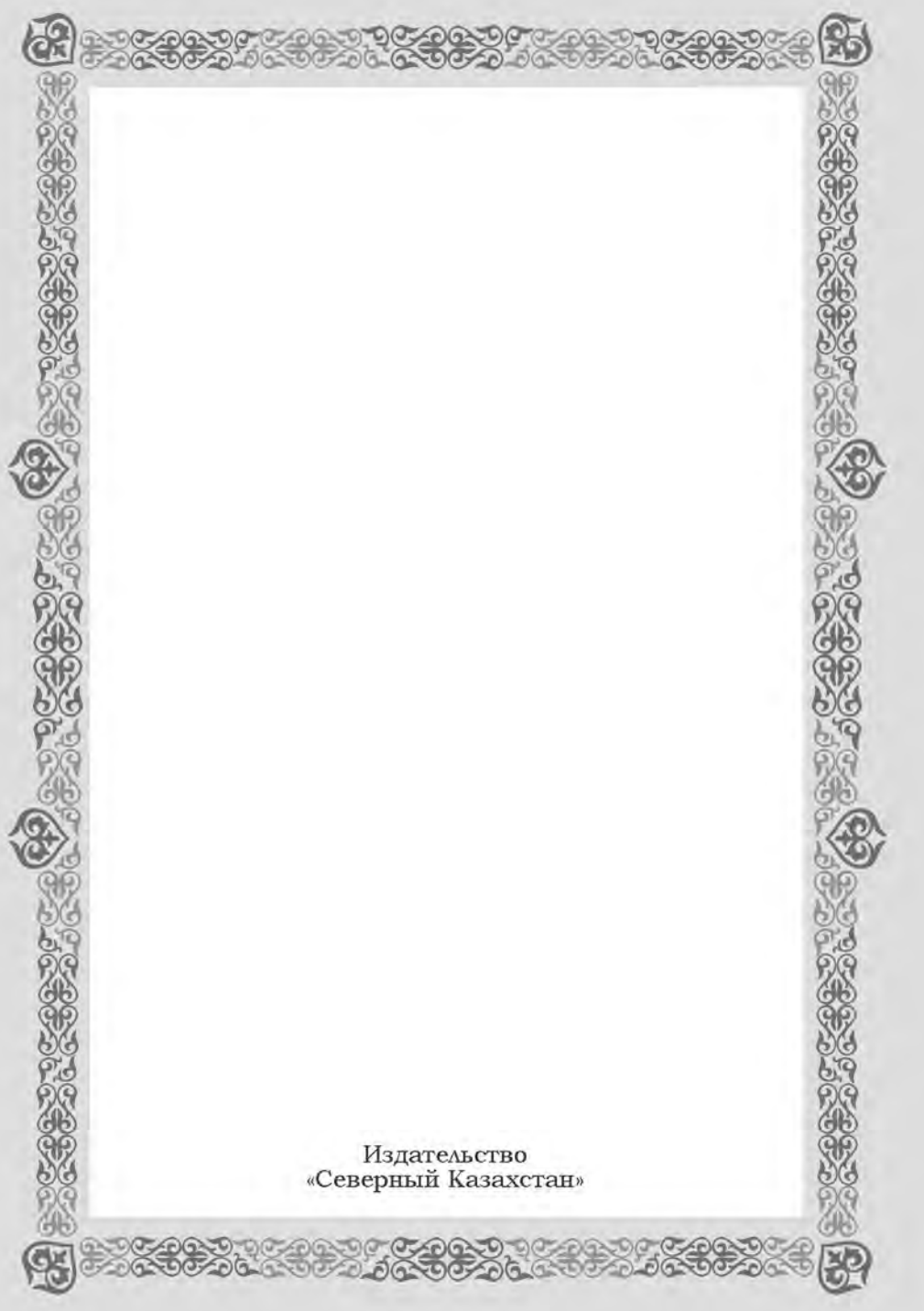
К 57 Ожан Кали / Желтоқсан жаңғырығы. - Петропавловск: Издательство «Северный Казахстан», 2012 - 120 б.

ISBN 978-601-7247-37-5

УДК 829 (592)
ББК 83 (5Каз-Рус)-7

ISBN 978-601-7247-37-5

© Ожан Кали, 2012
© Издательство «Северный Казахстан», 2012



Издательство
«Северный Казахстан»



**1986 жылы Алматы
қаласында басталған
Желтоқсан көтерілісінің
25 жылдығына арнаймын**

ЖЕЛТОҚСАН ЖАҢҒЫРЫҒЫ

ДАСТАН

1986 жылғы желтоқсан күндері шындық үшін шырылдап, қазақ халқының бостандығы жолында қандарын торсыққа байлап бас көтерген қазақ жастарының ерлікке тән іс-қимылдары мен олардың зұлмат күндерде жазықсыздан жазықсыз тартқан жан азабы туралы және желтоқсанның 17 жұлдызында түстен кейін, екінді шамасында үкімет сақшыларымен басталған алғашқы айқаста жараланып, осы жарақат соңы ажалына себеп болып, дүние салған Марат Ожанұлы Қалитегіне арнаймын.

1. ЖЕЛТОҚСАН

Әуелінде ешкімге,
Еш белгісіз, елеусіз,
Туа қалған бір ұйым.
Желтоқсанда сол күні,
Алматыда бір жерде,
Бола қалды бір жиын.

Бұл жиынға әуелде,
Өткен-кеткен кей адам,
Бұрыла кетіп, көз салып,
Өңкей өндірі жастардың,
Қылығына қызықтап,
Мән-мағына бермеді.

Жолыққандар төтеден,
Сұрастыра сұқтана,
Білмеген соң мән-жайын,
Басын шайқап, таңдана,
«Жиналғаны жұмбақтау»
Мұны мақұл көрмеді.

Әлдеқайдан келгендер,
Соңынан оның ергендер,
Топ-топ құрыш біріге,
Дуылдаса дүрліге,
Бұл белгісіз жиынға,
Күні бойы жан-жақтан,
Үсті-үстіне қосылды.

Ортасында «қалың ну»,
Көтерілген қызыл ту,
Әлде қандай бір алау,
Көтерілген көк жалау.
Ала-құла жиынды,
Қызықтаған көшеде,
Кейбіреулер кержие,
Өз-өзінен шошынды.

Қайдан келген көк тулар,
Қай елдікі, кімдікі,
Бұрын-соңды көрмеген,
Кейбіреуі абдырап,
Кейбіреуі таңырқап,
Өз көзіне өздері,
Басын шайқап, сенбеді.

Қалай болды, бұл несі,
Берік Одақ тұрғанда,

Не боп барад, япырмай,
Қайда барад ел көшіп?!
Қызыл тулар тұрғанда,
Жұртты құдай ұрған ба,
Көк ту алып көшеге,
Бұлай шығу жөн бе еді?!

Бір мезгілде әр тұстан,
Көк матамен керілген,
Көтерілді ұрандар.
Онда кек пен ар-намыс,
От жалынды ұран бар.
Қазақ жері – қазаққа!
Қазақ елі – қазаққа!
Қазақ үшін жан пида –
Жас алаштар, қырандар!
Желтоқсанда, бұл күнде,
Мен қазақпын дегендер,
Жиналындар, келіндер,
Біздің соңнан еріндер.
Еріңдер де жиналып,
Келіп қатар құрандар!
Желтоқсанда бұл күнде,
Бар дауыспен айғайлап,
Біз айтатын ұран бар!

Осы топқа қосылған,
Әрбірінің басына,
Ой келеді жосылып.
Жетпіс жылда, бұл қалай?
Қайғы. Қапас. Арпалыс,
Мұң келеді тосылып.

Өткеніне көз салсақ,
Көрген күні қазақтың,

Тағдыры тәлкек таланған,
Көңтерілік күн кешіп,
Көрінгенмен үндесіп,
Қорлық көрді-ау арамнан.

Жаппай құлдық күн кешіп,
Арқаға батып ауыр жүк,
Оранған қайғы бұлтына,
Ерік-қайрат мүжіліп,
Кетті-ау үміт үзіліп,
Көрінгеннің ырқында.

Қалтарыста қаздыып,
Көлеңкемен көлбендеп,
Әлде біреу тұрғандай,
Ізіңе түсіп артыңнан,
Бір құбыжық қуғандай.

2

Он жетінші желтоқсан,
Аспандағы ала бұлт,
Көкжиекке, етекке,
Сейілгендей сырылып.
Шытынаған шытқал күн,
Бетті ақырын шымшыды,
Қойын, жеңге тығылып,
Тыңдағандай тынысты,
Жел еседі батыстан,
Теріскейден бұрылып,
Жол ашқандай шеруге,
Бірте-бірте жадырай,
Сала берді жылынып,
Күн райы көңілдей
Не болады, япырай,

Ол да тұр-ау құбылып.
Қатар құрған қалың жұрт,
Қопарыла қозғала,
Сендей сырғып сырыла,
Ілгері жылжи жөнелді.

3

“Түс көргендей кенеттен,
Сауысқаннан самұрық,
Қолдан жасап, қоқитып –
Ушыққаны жарасы.
Жетпіс жылда жол бастар,
Шықпағаны бұл қалай,
Бір қазақтың баласы?!”

Топ-топ болып асығыс,
Аяқ басқан адамдар.
Қолдарында әр тұста,
Көтерілген жалаулар.
Жиналған бұл шеруде,
Көңілдерде алау бар.
Дабыралай сөйлесіп,
Қысқа, нұсқа тілдесіп,
Келіп жатыр түс-тұстан,
Әр бағытттан жосылып,
Озған сайын ілгері,
Оңнан, солдан қосылып,
Дайындалған кешеден,
Еселей түсті көшеден.
Ақ қар түсті тапталған,
Сықырлаған сары аяз,

Иіндерін тіресе,
Қатар құрған шерудің,
Үстінен буы бұрқырап,
Тынысы кең көшені,
Кере жаздап келеді.

Аспан көгін айғыздап,
Алашабыр бұлт басқан.
Шытынаған шыныдай,
Сықырлаған сары аяз,
Қыстық нағыз белгісі,
Жауырыныңнан қысқандай.

Намыс кегі кернеген,
Өр мінезді жастарған,
Суық, ызған түк емес,
Үстен буы бұрқырап,
Алдағы үйге көз сала,
Әлде нені тосқандай,
Билік үйіне бетпе-бет,
Ұлықтарға ұрандай,
Тұрды иін тіресе,
Ештеңеден жасқанбай.

«Ұлан байтақ қазақ жері,
Ұранымыз қазақ елі» –
Бізге де ортақ күн, аспан,
Алматыда, Астанада,
Біз шеруді бастаған күн –
Он жетінші желтоқсан.
Көтерген күн тұңғыш рет,
Аспан түстес туымызды,
Ұмытпаймыз ешқашан!»

Биік үйдің алдында,
Тынар емес дауыстар.
Жібермейді ол үйге,
Шағымдарын табыстар.

Тілімізді білмейтін,
Қазақ жерін, байлығын,
Ұрттап төгіп, үрлейтін,
Айтқан сөзді, шер-мұңды,
Құлағына ілмейтін,
Ешкім білмес адамды,
Таңа салу таланға,
Қазақ үшін зор айып.
Елбасымыз орнынан,
Бір сөз айтпай халқына,
Неге кенет кетеді.
Шықсын бері көрейік,
Мына келген халайық,
Оның сөзін күтеді.
Не болғанын өзі айтсын,
Дінмұхаммед Қонаев?

4

Ашу-ыза, намыстан,
Кек тұтанып кеудеде,
Оранғандай от-жалын,
Дауылдата жолдарын,
Оңы менен солдарын,
Күйдіре жаздап келеді.

Топ-топ болып қиылыстан,
Жүрген сайын шеруге,
Жастар легі ереді.

Кеуде толған көк дауыл,
Өрқайсысының басына,
Талай ойлар келеді.

5

Түстен шошып көз ашып,
Оянғандай ұйқыдан.
Осы келе жатқанда,
Қатар құрап топтана,
Әлде неге оқтана,
Осы келе жатқанда.
Аяқтарын нық басып,
Көңіл шіркін мың тасып,
Осы келе жатқанда.
Құтылғандай құрсаудан,
Босанғандай бұғаудан,
Осы келе жатқанда.
Айтып болмас мың әсер,
Бір ғажайып күйге енді.

Ештеңеден, ешкімнен,
Қорқып, ығып жасқанбас,
Ерлікпенен астарлас,
Өр мінезді, өр кеуде,
Қазақ барын бұл елде,
Жастар барын бұл жерде,
Өрқайсысының, әркімнің,
Көкірегі керіле,
Ой көңілдің төрінде,
Сөзбен айтып бергісіз,
Мақтаныш ой билейді.
Жұдырықтай жұмылып,

Жиналғандар, адамдар,
Тау бұзардай екпіні,
Жау қашардай кескіні,
Қаһарлы бір күш екен!

Ашынғанда адамдар,
Ашу-ыза от болып,
Намыс кегі жарқылдар.
Айбары оның алапат,
Басқан ізі солқылдар,
Сол алапат кенеттен,
Тар тұйыққа тірелсе,
Тесіп өтіп тор көзден,
Ұшып шығар құс екен!

6

Қаратаудың басынан
Көш келеді-ай,
Көшкен сайын бір тайлак
Бос келеді-ай,
Елім-ай, елім-ай!
Қарындастан айрылған,
Жаман екен-ай,
Екі көзден мөлтілдеп
Жас келеді-ай,
Елім-ай, елім-ай!

Қыл үстінде тағдырың,
Тұзақ түсер мойынға,
Шалыс кетсең шамадан.
Әу дегенде ұқпасан,
Төбеден тесіп, тоқпақтап,
Киізден қазық қадаған.

Намыс қайда, тек қайда,
Таңдай қағар кек қайда,
Қайда кеткен қайсарлық?!
Жігер қайда жасымас,
От-жалыны басылмас,
Батыр қайда қасқайып,
Атой салып шығарлық?!

Ерік қайда майрылмас,
Ашу қайда қайырылмас,
Бұл қазақтың баяғы,
Қайда кеткен жігері?!
Қайрат қайда қайыспас,
Тас тілердей майыспас,
Баяғы бұл қазақтың,
Қайда кеткен ғайып боп,
Барар жолы ілгері?!

Іші толған шерменде,
Шамырқанған шеруте,
Көше бойы көп адам,
Үсті-үстіне қосылып,
Жау көргендей жосылып,
Толғақ қыса толысты.
Андыздаған тұс-тұстан,
Жастар легі ат нөпір,
Катар құрап құрсаулай,
Күрт-күрт баса ақ қарды,
Билік үйі алдына,
Лықси келіп тоғысты.

Терезеден телмірген,
 Жуан мойын жылатыр бет,
 Бұрын-соңды көрмеген,
 Қылығына жастардың,
 Бұл несі деп таңқалды.
 Жұдырықтар түйілген,
 Ашулы айғай күйінген,
 Көп тобырды көргенде,
 Бір сұмдықтың болғанын,
 Енді ғана аңғарды.

Сонау тұста ортада,
 Көтерілген жоғары,
 Көк туларды көргенде,
 Жуан мойын жылатыр бет
 Өзі-өзінен селк етті.
 «Бұл не деген масқара»,
 Әлде неден жасқана,
 Қызылтулар елесі,
 Көз алдында желп етті.

«Менің елім, менің елім,
Гүлің болып егілемін.
Жырың болып төгілемін елім,
Туған жерім менің,
Қазақстаным!»

Беріктігі тас-түйін,
 Салған әні жаңғырып,
 Ел ұраны қыр асқан,
 Не тұр алда, не болады?!
 Ішін тарта табиғат та,
 Алабұртып тұрды аспан.

Суық хабар естіген,
Бұл уақытта Мәскеуде.
Сасып қалған Горбачев,
Күпия сым бойымен,
Ойран болған ойымен,
Дәрмені жоқ Колбинге,
Ақыл беріп абыржып,
Айтып жатқан көпіріп.

Жаңа шикі басшылар,
Біле алмай не істерін,
Жинай алмай естерін,
Кұрай алмай күштерін,
Қайрап жатқан тістерін.
Бұл сұмдықты, былықты,
Тосып тұрған сырттағы,
Қайран жастар, қырандар,
Қайдан білсін көпшілік.

Қатарынан үзбестен,
Он алты жыл ел билеп,
Он алтыншы желтоқсан,
Соңғы күні болғанын.
«Өтініші бойынша,
Өз орнынан алғанын».
Бар шындықты құлықты,
Сайлап жатқан сұмдықты,
Еркі болса егерде,
Айтар еді Қонаев,
Аласы мен құласын.

Бірақ оған бұл тұста,
Колбин ерік бермеді.

«Жұрт алдына шықпайды ол» –
Қолын бірақ сермеді.

Сайлап жатқан сұмдықты,
Бар шындықты, қулықты,
Күпияны қиямет,
Айтып қояр қылмысты,
Деп ойлаған өкімет,
Дінмұхаммед ағасын.
Дәл іргеде алаңда,
Көреміз деп айғайлап,
Тұрған жастар алдына,
Біреді уақыт шығуға,
Келтірмеді шамасын.

9

Өткен сайын уақыт,
Көбейе түсті көкала,
Сұр киімді солдаттар,
Бұйрық беріп оларға,
Абыржыған, аптыққан,
Жандайшаптар, жалдаптар.
Үлкен үйге байқаусыз,
Өтіп кетер дегендей,
Төңіректі торлайды.
Сайтан соғып кетердей,
Рупормен шаңқылдап,
Иелерін қорғайды.

Сұрақ қалды жайына,
Айтатыны бір-ақ сөз.
Тараңдар деп «мықтады»,
Шеруді елеп ескермей,

Тым болмаса біреуі –
Есі бүтін шықпады.

Ұлтшылдық деп шеруді,
Бас көрсетпей біреуі.
Ойнағандай тығылмақ.
Құлағы жоқ, көзі жоқ,
Мұрын да жоқ, ауыз жоқ,
Бұл немене дегендей,
Больш шықты «үлкен үй»,
Бітеу жара бір жұмбақ.

Әлде қайдан саңқылдай,
Құлақ кұсын жарардай,
Дауыс жетед жаңғырып,
Күні бойы айғайлап,
Жастар сұрау салғаны,
Оралғандай қайтадан,
Жетім дауыс қаңғырып.

Көздер талған бір кезде,
Оққақпаймен қоршаулап,
Алға оза оқшаулап,
Билік үйінен келді деп,
Біреу шықты ақыры,
Биік тұрған мінберге.

- Араздықты қоздырып,
Жастар сендер тап бүгін,
Айтарыңды айттыңдар,
Енді айтарларың болмаса,
Текке табан тодырмай,
Жатаққа тез қайтыңдар!

- Жатақ емес дұрысы,
Жатақхана – жатар үй,
- Айыра алмай айтарын,
Мыңқылдаған мынауың,
Есі дұрыс қазақ па?
- Шығып алып мінбеге,
Қарап тұрып біздерге,
Жасап тұрған мазақ па?
- Тағы айтамын сендерге,
Құр айғайды қойыңдар,
Көтерген көк туларың,
Шектен шыққан шатақ іс.
Басбұзарлық бұларың,
Мен айтамын тағы да,
Бұл сойқанды ертең-ақ,
Боларсыңдар мойындар.
Ал, кәнекей жатаққа,
Тараңдар, кәне, тараңдар!

10

- Келе сала қорқытқан,
Ыңғайсыз ғой тым сөзі,
Мен-мен деген мынауың,
Кеуделеген кім өзі?
- Бұл кәдімгі бұрынғы,
Қазақстан елінде,
Бар жастарды бастаған,
Ол көрсеткен жақсылық ,
Бір басынан аспаған.
Камалетдинов¹ дегенің –
Осы «көкең» болады.

¹З.К. Камалетдинов – ол кезде Қазақ ССР Жоғарғы Советі
Президиумының председателі.

- Жөні бүтін бір ауыз,
Көпке айтар сөзі жоқ.
Мына тұрған жастарға,
Жылы ұшырар мейір жоқ.
Қазақтан туып, биіктеп,
Жоғарыда отырған.
Осы болса «көкеміз»,
«Майдан шылқып шекеміз»,
Жетіскен-ақ екенбіз.

11

Арада біраз өткен соң,
Одан кейін тағы бір,
Біреу шығып сөйледі.
Сөйлегенде бұй деді:
Республика прокуроры,
Боламын мен, – сендерге,
Айтатыным мынадай,
Кетпесеңдер тарамай,
Сәл-пәл ғана тосамыз.
Одан кейін құзырлы,
Беретінім санкция –
Күштерді біз қосамыз.
Кетпесеңдер жатаққа,
Қаласындар шатаққа.

Ұлты қазақ прокурор,
Тағдырлары талайдың,
Қыл үстінде тұрғанда,
Оны құдай ұрғанда,
Жоғарыда отырған,
Ел-жұрт сенген ағалар,
Оңға бұрар жағымды,

Айта алмады жастарға,
Аландағы мыңдаған,
Адамдардың тағдырын,
Ойыншықтай ойнаумен,
Қыл үстінде қалдырған.
Бейбіт келген шеруді,
Ешкім болмад қостарға.

12

Қазақ жерін жағалап,
Одан кейін сағалап,
Жансыз жайлап бір кезде,
Тартып алған тізгінді,
Қалай, қайтіп біз қашан,
Қолға алар екенбіз!

Ығыстырып, ықтырып,
Бас көтертпей бұқтырып,
Айырылып қалған бір кезде,
Ақ ордалы тұғырға,
Сәті түсіп оралып,
Қашан қонар екенбіз!

Абайламай, аңдамай,
Байыбына бойламай,
Жайбасарлық күн кешіп,
Бір-бірімен күндесіп,
Жүргенінде иттіркес,
Шаңырағы, уығы,
Бейуақытта шарт сынып,
Құлап түсіп ортаға,
Сол орданы қайтадан,
Қалай, қайтіп көтеріп,

Қашан құрар екенбіз?!
Бұрыла кетіп бір дөкей,
Тастағанда «сүйекті»,
Жаны қалмай жалбақтап,
Ұсынғандай қол ұшын,
Аузын ашса болғаны,
Бұратылса сол жаман.

Ыңғайына илігіп,
Бірдеңені ымдаса,
Құлдық ұрып бүгіліп,
Ел аманда, жұрт тыныш,
Шала-жансар бүлініп –
Жарамсақтан жалтақтан,
Қашан құтылар екенбіз?!

Кең болса да дүние,
Кібіртік басып жүре алмай,
Ойлағандай өзіңнің,
Өрмегіңді құра алмай.
Сиқырланған санадан,
Бас көтеріп тұра алмай,
Алшаң басып, айқара,
Есік ашып кіре алмай,
Құйындайын үйіріп,
Құйқылжыған көп Заңның,
Шырмауынан шыға алмай,
Мына қорыс дүниеде,
Малтақтаған мезгілден,
Қашан өтер екенбіз?!

Көрінгенге көлтектеп,
Қол қусырып именбей,

Кеуіп піскен күштіге,
Құлдық ұрып иленбей –
Өзіміздің өрлікке,
Сүйсінгендей, сүйгендей,
Тереземіз тең түсіп,
Қашан толар екенбіз?!
Жүріс-тұрыс болмысың,
Қарақшыдан құралған.
Ерік, қайрат-жігерің,
Заңмен матап шырмалған.
Әдет-ғұрып, салт-санаң,
Жырымдалған, ұрланған.
Алшаң басар арғымақ,
Желкілдеген желжорға,
Қайда кетті қазақтың, –
Ерік бермей ерлерге,
Құрығыңды сындырған.
Айшық қылып айғақтар,
Бір ісің жоқ тындырған.
Тар қапастан бұғаудан,
Құтыла алмай, шыға алмай,
Шындық шіркін шыңғырған.
Жапшай құлдық күн кешіп,
Езулеген езгіден,
Қашан шығар екенбіз?!

Азулыға алдырмай,
Қарулыға шалдырмай,
Күштілермен алысып,
Жүйріктермен жарысып,
Орта жолда болдырмай,
Буырқанған заманда,
Араздықты қоздырмай,

Татулықты тоздырмай,
Қой үстінде бозторғай,
Жұмыртқалар заманға,
Қашан жетер екенбіз?!

Көңіл күпті, ой-күдік,
Бірде сенім, бірде үміт,
Сезіктенген санада.
Өрекеттер әрқилы,
Ой түбінде ұшқындап,
Қылаң беріп қалады.

Ойы ойран – тасына,
Әрқайсының басында,
Жауабы жоқ сан сауал,
Бірге кетіп барады.

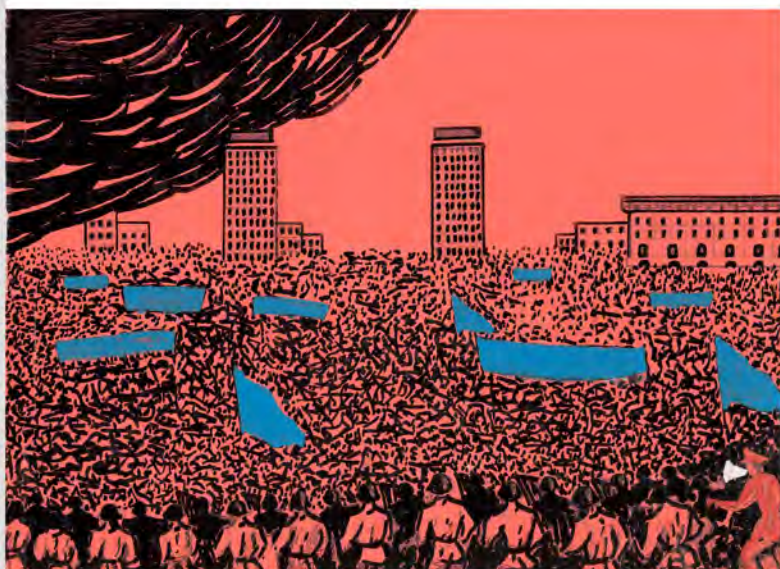
13

Қорлау үшін құл етіп,
Мұздай қару асынған.
Қорлық, бұғау, қанаудың,
Жеті атасы желкелеп,
Намысы бар жастарды,
Дүр сілкіндіре оятып,
Қарсы шықты ширыға,
Көтеріле тосыннан.

Билік үйі тас қорған –
Тас бекініп алғандар.
Сөзге келмей біреуі,
Үлкен үйде басшылар,
Бұлай бұғып жатуы –

Бір бәлені ойланып,
Алай-дүлей ішінде,
Әлде нені бүккендей.

Зады түштеп келгенде,
Әділдікке шөлдеген.
Жақсылықтан жәметкіш,
Үміт шіркін, үкідей,
Үлбіреген көңілдер,
Үлкен үйге көз салып,
Бір хабары болар деп,
Әлде нені күткендей.



Алматының бас алаңындағы
Желтоқсан көтерілісінен көрініс

14

Теңіздейін толқыған,
 Қалың шеру ең алды,
 Билік үйі алдына,
 Мінбеге келіп тірелді.
 Бұл не сонда, желтоқсан,
 Суығында сықырлап,
 Азияда – қазақта,
 Тұңғыш рет Одақта,
 Дүрліккені ел-жұрттың?!

Жетпіс жылдық Одақта,
 Тізгін тартып, тақымдап,
 Сонау алыс Мәскеуден,
 Арамдығын асырған.
 Күпірлікпен кеуделеп,
 Өзді-өзінен тасынған.
 Кең пейілді қазақтың,
 Жақсылығын жасырған.
 Адамдықтың құқығын,
 Ар-ожданын, сезімін,
 Дөрекілік езгімен,
 Қан шығармай құр жанын.
 Қалтыратып қаралап,
 Бар қазақты басынған.

15

Билік үйінің төрінде,
 Едірейе отырған,
 Жуан мойын, жылытыр бет¹,
 Сырты жалын, іші өрт,

¹ Жуан мойын жылытыр бет – Колбин

Сөзі дауыл, ісі дерт,
Білсе-дағы мұнысын,
Білдірмеуге тырысты.
У-шу болған көшеден,
Басы қатып кешеден,
Қалай басып таратар.
Бір шешімді таба алмай,
Аңдып басып сыңайын,
Отырғандар алдында,
Білгірлігін көрсетіп,
Қалай барып өзінше,
Қалың елдің көзінше,
Болмай тұр-ау қайраны,
Әкетуге бұл істі.

Кеше өткен күнімен,
Арсыл-гүрсіл жиында,
Өзі бастап, аяқтап,
Созылған сол жұлындай,
Бар қалғаны миында,
Ауыз ашып айшықтап,
Көзге түспей біреуі.
Тарқататын шеруді,
Ешкім ақыл қоспаған.
Тұшымды сөз таппаған.
Идеологтан² басқадан,
Бүгін жиын соңында,
Кең сарайда екеуі-ақ.
Жуан мойын жылатыр бет,
Терезеге жақын кеп,
Бинокльді қолға алып,
Сүзіп шықты шеруді.

² Идеолог – Камалетдинов

Төбесінде тобырдың,
 Әрбір тұста жазылған,
 Айыра алмай ұранды,
 Онда қандай жазу бар,
 Аударуға бұйырып,
 Биноклін қолдағы,
 Идеологқа ұсынды.

Дүрбі алған идеолог,
 Жағалай қарап жазуды,
 Сөздер жазған азулы,
 Оқып шығып сол сәтте,
 Тұрып қалды сілейіп,
 Күрмелгендей тіл-жағы.
 Бастығына айта алмай,
 Өз-өзінен қысылды.

Оның жайын тез ұққан,
 Қипағына шыдамай,
 «Жасырмай айт маған» деп
 Зіркілдеді, зілдене –
 Қасындағы бастығы,
 Үзілгендей «достығы».

Мұны айтсам мен тура,
 Бұдан былай айырылып,
 Кетпес пе екен қолымның,
 Әрең жеткен шағында.
 Бұл шіркіннің «достығы»,
 Не де болса тәуекел,
 Деп идеолог аударды,
 Бастығына жағына,
 Көргендей бір жауларды.

«Қазақ жері – қазаққа,
Қазақ елі – қазаққа!»
Қазақ үшін жан пида,
Жас Алаштар қырандар.
Талабымыз – біз жастар –
Жетпіс жылда ел бастар,
Шықпағаны бұл қалай,
Бір қазақтың баласы?!

Тіл білмейтін қайдағы,
Ел білмейтін қайдағы,
Адамды әкеп таңғаны,
Өктем өкім зорлық қой.
Қазақ үшін қорлық қой,
Сырттан келген сойқаннан,
Шыға алмайтын болдық қой?

Менің елім, менің елім,
Гүлің болып егілемін,
Жырың болып төгілемін елім,
Туған жерім менің, Қазақстаным!

Мұны естіген жылтыр бет,
Бет терісі тырысып,
Түксие қалды түнеріп,
Қаны шапшып шекеге,
Өрт қойғандай «көкеңе»,
Жанып кете жаздады.
Кеше ғана кердеңдей,
Жылы орынға жайғасқан,
Ауыздарын майласқан,
Көңіл өскен көмпиіп,
Тау текедей дөңкиіп,
Өмір бойы Одақта,

Мұндай сұмдық көрмеген,
Дем-тынысы тарылып,
Кеуде қысқан күйіктен,
Жарылып кете жаздады.

Кешегі шеру – жиын ба,
Бүгінгі шеру – ат нөпір.
Жуан мойын жылтыр бет,
Терезеге жақын кеп,
Кең алаңды кергендей,
Кұжынаған, сыймаған,
Адамдарды көргенде,
Өзді-өзінен шошынып,
Іштей іріп шоқынып,
Тұла бойы дір етті,
Жүрек еті шым етті,
Бас айналып шайқалды,
Кіжінгені байқалды.
Өзі тұрған сарайдың,
Қирағандай тірегі.

17

Ұзақ тосқан көпшілік,
Жүрек талар сол шақта,
Сап-сары ала Басаров¹,
Тойға келген адамдай,
Шыға келді мінбеге,
Жүгіре басқан солдаттар,
Айнала қоршап мінбені,
Қорған болды іргеге.
Жұрт назары ауған-ды,
Көптен күткен немеге,

¹ Басаров - генерал. Ішкі істер министрі.

Не айтар екен, не уәж бар,
Құлақ түрді «төреге».

Келе сала саңқылдап,
Микрофонмен шаңқылдап,
Құлақ жара жаздады.
Мұқият мені тыңдаңдар,
Салған жерден бұйыра,
Сөзді онша созбады.

- Екінші күн мінекей,
Көшелерде көсіле,
Емін-еркін жүрдіндер.
Айтылмайтын сөзді айтып,
Жеңдерінді түрдіндер.
Мына тұрған билікке,
Қолдарыңды көтеріп,
Жұдырықты түйдіндер.

Шыдамның да шегі бар,
Айтқан сөзді аңғарып,
Білгендерің жөн болар.
Түсініңдер, тыңдаңдар,
Ашулының алды тар,
Мұны біліп қойыңдар!
Тағы айтамын сендерге,
Мұқият мені тыңдаңдар.
Басып тұрған бұл алаң,
Көрінгеннің көстеңдеп,
Көсіле жатып былғайтын,
Орын емес – тараңдар!

Осы сәттен сендерге,
Үйлеріңе қайтуға,

Бір-ақ сағат беремін.
Бір-ақ сағат небары,
Тек осыған көнемін.

Менің берген бұйрығым,
Қалған емес ешқашан.
Құр сөз болып далада,
Мұны айтқан генерал,
Мен сөзімде тұрамын.
Тәртіп керек қалада.
Осы сәттен, минуттан,
Ал, кәнекей тарандар.
Түсініңдер, темірдей,
Тәртіп барын қалада!

18. АЛҒАШҚЫ АЙҚАСТА

Үлкен үйдің алды-арты,
Қаптап кеткен солдаттар,
Қара көзден бірі жоқ,
Бәрі-дағы көк көздер.
Саусылдаған сауыты,
Жарқылдаған қалқаны,
Танауларын көтерген,
Менсінбейді басқаны.
Көр қазардай бұл несі,
Күректері қолында,
Таяқтары белінде,
Шеңбер құра тұтаса,
Алды түгел қоршады.

Сұп-сұр болған солдаттар,
Жан алғыштай түнеріп,
Шошындырар ызбары,



Марат

Жан жолатпас және де,
Арсылдаған иттері,
Дәл соғысқа шығардай,
Білінеді бұл беттен,
Әлде ненің ызғары.
«Алға жібер біздерді,
Тие қоймас» – деп ойлап,
Алға шықты қазақтың,
Ер жүректі қыздары.

Байқаусызда омондар,
 Алда тұрған үш қызды,
 Жұлып алып қоршаудың,
 Альш кетті сыртына.
 Сұп-сұр болған солдаттар,
 Көнбесең де көндірем,
 Деп тұрғандай – ырқына.

Аз-кем уақыт өткенде,
 Шегір көзі көгерген,
 Алда тұрған бір қызға,
 Қолды салды безерген.

- Бұл не болды, жігіттер,
 Қарап тұрып көз алда,
 Айрылып қалдық қыздардан.
 Деп ұмтыла бір жігіт,
 Шегір көздің қолынан,
 Жұлып алды ол қызды –
 Сескенбеді ызғардан.

Батылдығын Мараттың,
 Көзбен көрген жігіттер,
 Сол бір алғаш айқаста,
 Қолдарынан жендеттің,
 Альш қалды бес қызды.
 Қарсыласта солдаттар,
 Қалды бірден жасқанып,
 Түк шықпады түксие,
 Өрекеттен – бас салып...
 Жігіттерден сескене,
 Сақтық жасап көз сүзді.

«Қалай алып кетеміз,
Көп тобырдың қолынан,
Алда тұрған көп қызды?»

Бағанағы шегір көз,
Қанды көрген күзғындай,
Бері қарай беттеді,
Айырылып қалған үлесін,
Қайтарғысы келгендей,
Алды торып кетпеді.

Ата құны кеткендей,
Тори жүріп жағалай,
Таңдағандай тағы да,
Қолды салды бір қызға.
Әйдік екен, ер екен,
Шегір көзге бой бермей,
Жағаласты бұл қыз да.

Өл жетпеген шегір көз,
Бастан ұрып таяқпен.
Қызды қарға құлатты,
Бұрын жеткен Мараттың,
Қатты соққан таяғы,
Шегір көзді сұлаты.

Қызыл қардың үстінде,
Қызыл қанға боялып,
Жатқан қызды көтере,
Берген кезде арқадан,
Салған күрек сарт етті.
Жібермеді жігіт те,
Сол сәтінде есесін,
Ашулы ыза қызумен
Қырлы темір таяқпен,

Қайырыла беріп ұрғанда,
Қарсыласы жалп етті.

Осы сәтте дүр етіп,
Қаруланған жігіттер,
Мың сан таяқ көтере,
Көтерілді – бұқпады.
Қарулы қолдан сескенген,
Сұр сауытты солдаттар,
Таяқтаса шегіне,
Қалқандарын ықтады.

Осы кезде кенеттен,
Әлде қайдан бір өктем,
Токтатындар, тоқтаңдар,
Деген дауыс бұларды –
Сол бір тұста алғашқы,
Таяқтаса айқасып,
Қалғандарды доғарды.

20

Осы сәтті олжалай,
Қызып алған жігіттер,
Жарасына қарамай,
Жараланған қыздарды,
Кейін қарай шығарды.

Осы кезде алаңға,
Дүрілдеген дауыстар,
Сыныса тұрған халыққа,
Бір мезгілде, бір сәте,
Зеңбірекпен атқандай,
Әлдеқайдан бір дауыс,

Құлақ жарар алапат,
Айырғандай аспанды,
Сатыр-күтір сарт етті.
Осы-ақ екен жан-жақтан,
Бұл дауысты тосқандай,
Найзағайдай от-жалын,
Мың сан жарық жарқ еті.

Өрт сөндіргіш өкірген,
«Мұндайларға түкірген»,
Машиналар қып-қызыл,
Қатарласа, жарыса,
Жау көргендей қарыса,
Атқылата су шашып,
Алаң толы халыққа,
Бір бүйірден тықсырды,
Иілдіріп «болатты»,
Сындырғандай қанатты.

Буырқанған қалың жұрт,
Желтоқсанда, аязда,
Мұндай сұмдық күтпеген,
Топан судың астында,
Сең соққандай толқыды.
Діннен безген безерлер,
Көптің бетін қайтарар,
Тауып кетті олқыны,
Талмау жерден қол салып,
Иілдіріп «болатты»,
Сындырды ғой қанатты.

Қыстың суық кешінде,
Өкпек желдің бетінде,
Тиген жерін тілгілеп,

Бойды мұздай қаритын,
Суық сумен жан-жақтан,
Үсті-үстіне соққылап,
Қыран батыр жастарды.
Намыс мысын майырып,
Қару күшпен таратты,
Іші толған шерменде
Кұр қол келген шеруге,
Қанды көбік жалатты.

21

Желтоқсанда аланда,
Алғашқы рет айқаста,
Жанға түскен жарадан,
Бірін-бірі қолтықтап,
Кейін қарай шыққандар,
Арасынан халықтың,
Мандайға алды батысты,
Осындайда болсайшы,
Өздерінен өзге бір,
Қансыраған бұларға,
Көмектесер атүсті?

Селдір-селеу болғанмен,
Батыс бет те қоршалған,
Ала киім омондар,
Жараланған бұл топты,
Қыңырая қарсы алды.
Сырттан келер ешқандай,
Болмайтынын көмектің,
Білгеннен соң не тұрыс,
Шешінген судан тайынбас,
Ашынған беттен қайырылмас.

Көппен бірге бірігіп,
Айғай топыр дүрмекпен,
Қыз-жігіттер елудей,
Бұзып шықты қоршауды.
Бос белбеулі қоршауды,
Жарып өтті жігіттер.
Қиын шақта ғипыста,
Алып шықты үміттер.

Арасымен үйлердің,
Жаудан бойды тасалай,
Қыл үстінде тағдырлар,
Құдай жар боп әйтеуір,
Құтыларлық үміт бар,
Жылы жерде жараны,
Таңайық деп талпынып,
Талай үйдің есігін,
Тоқылдатып қақса да,
Жау келгендей ашпады.
Терезеден үңіліп,
Өзді-өзінен түңіліп,
Қызықтаумен бұларды,
Жайбарақат саспады.
Мелшиген бір меңіреу –
Қайда кеткен мейірім!
Адам мен адам бір туған,
Кіндік кесіп кір жуған,
Бірімен бірі дос-жолдас,
Дегендерің япырым-ау –
Қайда кеткен сенімің!?

Жүз ұлт болып ұйысқан,
Достық кәне қалада.
Жұмысы жоқ жарада,

Жан алысып-беріскен,
Қапыда қан төгілген.
Бұл дүниеде құдай-ау,
Іс түспесін басыңа.
Қара басқа іс түссе,
Жан жуымас қасыңа.

Таныстың аты таныс қой,
Бір танысы Мараттың,
Есік ашып жіберді.
Шегір көзбен айқасып,
Жараланған батыл қыз,
Осы үйде көз ашып,
Сөйлейтұғын күйге енді.
- «Екідайда бел буып,
Жендеттердің қолынан,
Алып шыққан кім» – деді.
- Бұл соққыдан жазылып,
Аман-есен сен тұрсаң,
Аяқ басып санатқа,
Сені өлімнен құтқарған,
Мына жігіт, мінекей,
Қарыздарсың Маратқа.
Мұны айтқан Саламат,
«Сенің атың кім?» - деді
- Менің атым Фатима,
Туған жерім Түркістан,
Ата-бабам ежелде,
Жоңғарлармен қырқысқан.

«Бәсе, – деді Саламат,
Тегін емес тектіден,
Екенінді көрсеттің,
Қаруланған жендетке,

Қарсы тұрып құр қолмен,
Сыбағасын былшита,
Бетке пердің есектің!
Батылдығың бүгінгі,
Ұмытылмас, жай қалмас,
Ертең елің ескерер,
Ескермесе біз бармыз,
Ерлікке тән ісінді,
Айдай ашық жүзінді,
Ұмытпаймыз, Фатима.
Жазылғанша осы үйде,
Ем-дом алып қаласың.
Содан кейін еліңе,
Түркістанға барарсың.
Қайта айналып келгенше,
Аман-сау бол көргенше.

22

Таныстың аты таныс қой,
Кел дегенмен дәрігер,
Бір шетінде қаланың,
Соған жетті бәрі де.
Қатып қалған қандарын,
Жуып-шайып жібітіп,
Таңып берді жарасын.
«Бұл көрсеткен көмегің,
Сауаптан болсын дәрігер».
Қыз-жігіттер осында,
Шақырғандай болды ғой,
Шығар-шықпас жан барын,
Айтуынша дәрігер,
Бөтен жақтан жендетті,
Жүздеп, мындап әкеліп,

Ұшықтармен жан-жақтан,
Төгіп жатқан көрінед.

23

Дәрігерден осы үйде,
Таңқаларлық тағы да,
Жасап жатқан астыртын,
Суық хабар естіді.
Былай тұрсын алаңың,
Қоршап алып қаланы,
Адамдарды жібермей,
Көтерілген жастарды,
Түгел ұстап, түгендеп,
Қамайды екен түрмеге.
Мұндай сұмдық хабарың,
Ессіз қылар естіні.

Он адамды жаралы,
Мінгізіп ап «Газикке»,
Тұздағандай балықты,
Суық түнде тұмшалап,
Өз буымен өздері,
Бұрқыраған бұларды,
Түн жамылып жол тауып,
Алып шығып қаладан,
Тағы да таныс құтқарды.

Жараланған Жанар қыз,
Бас жарылған Алмагүл,
Шаш жұлдырған Қарлығаш,
Аман қалған Айнагүл,
Үстін жыртқан Гүлсара,

Зақымданған Данипа,
Саусақ сынған Саламат,
Ақсап шыққан Бауыржан,
Тісі сынған Сырғабек,
Желтоқсанда алаңда,
Он жетінші жұлдызда,
Соққы көрген он адам,
Түнде келіп Есікке,
«Бөленгендей бесікке»,
Ойға алып өткенін,
Өткені мен кеткенін,
Отарлаумен қор болған,
Қайран қазақ – Алаштың
Болашағын болжаумен,
Өздерінше “бал” ашты.
Осы жерде он адам,
Бұрын-соңды еш жерде,
Бірін-бірі білмеген,
Бірін-бірі көрмеген,
Осы жерде танысып,
Осы жерде қоштасып,
Бетке алып елдерін,
Осы жерден тарасты.

24

- Риза болмай балаңа,
Тұрғаныңды сеземін,
Білем әке жүзіңнен,
Керексіз қылып Сіз мүлде,
Шығарып тастап жүрмеңіз,
Ойындағы тізімнен.

- Үш ай бойы із-түзсіз,
Хабар бермей еліңе,
Қайда болдың қарағым?
Тірідей өле жаздадық,
Ата-анаңды, туғанды,
Бізді кім деп санадың?

- Хабар бермей ұзақ тым,
Бұл сөзіңе тосылам.
Тиіп кетер шатағым –
Деп ойлаумен елімнен,
Ұзап кетіп міне, енді,
Келіп тұрмын алдыңа,
Сізден нені жасырам?!

Он жетінші желтоқсан,
Түстен кейін бесінді,
Шамасында басталған,
Алғашқы айқас алаңда.
Қалай қалам бейтарап,
Қиянаттар қырқысқан,
Жаға жыртып жұлқысқан,
Болып жатса қоғамда.
Дұрыс па, бұл бұрыс па,
Түзе ме, бұл қисық па?
Оны құдай біледі,
Болған сонда балаң да,
Намыс үшін айқасқан,
Қарсы болмас деп ойлаймын,
Әкем менен анам да?!

- Не дегенің балам-ау!
Намыс үшін, ар үшін,
Алысқаның жөн болған,

Бәрінен де тірі қап,
Құдай ондап, жар болып,
Табысқаның оң болған.

- Желтоқсаннан шыққан соң,
Тура елге кетпедім.
Құтылуға іздеуден,
«Алакөлге» беттедім.

Бас жарылып, қол сынған,
Ұзақ жолда қансырап,
«Алакөлге» әрең жеттім,
Көрінгенмен жолшылап.

- Алла жаным, қарағым-ай,
Көріпсің-ау қорлықты!
Мына заман не боп барад,
Қуғын-сүргін зорлықтың?

- Орыс досым шақырған соң,
Алтай астым – қашқын болдым,
Барнаулда бөгелдім.
Оған себеп мынау болды,
Сынған қолды қайта салып,
Сонда жатып, емделдім.

Одан кейін Омбыға,
Мәжбүр болдым кетуге.
Сонда болып екі ай бойы,
Дәрігерде емделдім.
Емі,-домы дұрыс болып,
Құдайға шүкір, жөнделдім.

- Жөнделгенің қарағым,
Құдайдың бұл бергені.

Жүрген жерің оң болып,
Жақсылықтың ергені.

- Мамандығым бойынша,
Орналасқан орнымнан,
Тағы бүгін шығарды.
Дәлел, себеп баяғы,
Барлығының аузына,
Түкіргендей біреу-ақ,
Желтоқсанға қатысып,
Көтерілдің «көсеу ап».
Айтатыны бір-ақ сөз,
«Сендейлерге жұмыс жоқ,
Қарсыласпа аузың жап».
Иелерінің алдында,
Мың бұрала бүктелген,
Қалтақтаған қуларды,
Көрермін әлі бұларды.

- Айналайын, қарағым,
Соңғы сөзің ұнады.
Желтоқсанда басталған,
Көтеріліс жай емес.
Ағы менен қарасы,
Бәрі артынан шығады.
Жоқ нәрсеге ортайып,
Капаланба, қарағым,
Қиянаттың бір кезде,
Қайтарымы болады.
Қызарып барып батқан күн,
Ертеңінде атады,
Алла жазса ертең-ақ,
Қиын емес қарағым,
Бетін оңға бұрады.

- Қартайғанда қайғы-мұң,
Қайта-қайта сіздерге,
Ауыртпалық салдым ғой,
Көптен күткен сіздердің
Ақтілеуді ақтамай,
Үлбіреген үкідей,
Үмітерді өшіріп,
Құрбандыққа шалдым ғой,
Кешіріңдер ата-ана!

- Ата-ана алдында,
Сұрағаның кешірім,
Білгендігің қарағым,
Ақылыңа жүгініп,
Кішіпейіл болғаның,
Көргендігің қарағым?
- Тұңғыш рет алаңда,
Қазағымның көк туын,
Көтергенге кектенген,
Қорқауларға таландым.
Есейгенше ер жетіп,
Мына зұлым заманда,
Оқшауланып қоғамнан,
Жалғыз қалдым ойсырап,
Ортасында аралдың.
Ожарлықпен от басқан,
Білместігін балаңның,
Кешіре гөр, ата-ана!

- Айтқаныңды түгелдей,
Тыңдап болдым мен сені.
Сабыр сақтап бөгемей,
Тыңда жаным сен мені!?

Адам деген пендеңіз,
Құдыретімен құдайдың,
Жаралғанда тамшыдан –
Сол тамшымен аралас,
Сын жібердім дейді екен.
Жүре алмаса дұрыстап,
Мін жібердім дейді екен.
Жүре қалса дұрыстап,
Қайтаратын құдайға,
Құн жібердім дейді екен.

Жаратылған әр пенде,
Қатаң сыннан өтеді.
Сыннан өткен әр пенде,
Сабырлықпен сақтана,
Амал құрса абайлап,
Мұратына жетеді.
Деген екен құранның,
Хадисінде сүренің.

Бұл айтылған Хадиске,
Зейін қойып сананда,
Зерделеші, жан балам!
Мына бөгет, қарсылық,
Жіберілген қыспағы,
Уақытша ертең-ақ,
Өтеді де кетеді.
Болымсызға болма алаң,
Қайратыңа мін, балам.

Жабырқаған жан балам,
Құлақ қойды бұл сөзге,
Сөз қоспады еш өзге,

Үндемеумен ақталып,
Өзді-өзіне тоқталып,
Құпия бір күйге енді.

Қиын-қыстау кезенде,
Берік тұрған сөзінде,
Паналады достарын.
Білген де шығар сол тұста,
Өзек жарып өтетін,
Соны жолын –асқарын!

25

Қайда барсаң қарсылық,
Жазылғандай маңдайға.
«Большың ғой қылмысты»
Деп сыздана сықырлай,
Жүздескендер жыландай,
Мың құбыла жиырыла,
Жау көргендей тырысты.
Бұдан былай ешкімге,
Есік қағып бармаймын.
Өзімше табам жұмысты,
Еліме қызмет ернаймын,
Деген ойым аспады.
Бүгіннен бастап ерік бер,
Өзімше құрам тұрмысты.

Бұған айтар уәж жоқ,
Ойланбай-ақ тосылмай,
«Жол болсын» деп балама,
Ерік бердім осылай.

Соныменен Отанға,
Мемлекеттік тұрғыда,
Қызмет етем деген ой,
Қалды өзінің жайына.
Оған жолдар жабылып,
Тұтқиылдан табылып,
Сақал сипар саудаға,
Еріксізден осылай,
Жол түскен соң не тұрыс,
Көппен бірге қосылып,
Кете барды бой ұра.

Бұза жара бұлқына,
Аңсай жеткен нарықтың,
Тәуекел деп бел буып,
Әуселесін көрелік!
Өз жайымды күйттейтін,
Келген шығар ақыры,
Өз еркімше, өзімше,
Ететұғын төрелік.

Үйреніндер, біліндер,
Ысылындар, жүріндер,
Нарық деген заманның,
Ырығына кіріндер!
Деп жатқанда Елбасы,
Неге мұны білмеске.
Жұмыла жоси жүрмеске,
Ыңғайлана кірмеске.
Иә, десейші-ау не тұрыс,
Екі қолға бір жұмыс.

Нарықты да көрейік,
Қолдау болып тұрғанда,
Бетті оңға бұрғанда.
Ең алдымен аянбай,
Күш пен терді төгелік.
Содан кейін бұйырса,
Несібені терелік!

Сауда деген немене,
Қалдығы ғой ескінің,
Қолға тұрмас сынаптай,
Қорлығы ғой ескінің.
Көрмейсің бе кескінін,
Бар адамды аздырып,
Тоз-тоз етіп тоздырып,
Сауда деген сыйқырлық,
Бесігінен бұзатын.
Аты өшсін мұз-атың,
Көсемдері кеңестің,
Деп бөсуші ед бір кезде.

Заман өтіп бүтіндей,
Ұшып кеткен түтіндей.
Отырғанда күтінбей,
Сол бір сәтте сиқырың,
Жетіп келді ағылтып,
Барша жұртты сабылтып,
Құмар құйып көкейге,
Дүмше менен дөкейге,
Өңі өзгеріп бүтіндей,
Соңғы иінді сүтіндей,
Көп көзіне құйқылжып,
Түлкідейін түрлене,
Шыға келді бір кезде.

Оңтайлану кезінде,
Қол ұстаса төрт жігіт,
Төрт жағынан жабыла,
Айғай болған «Ақсуда»,
Сауда орнын қайтадан,
Лайықтап заманға,
Танымастай тұрғызды.
Етек-жеңнен сол тұста,
Бой-бой болып сөгіліп,
Керексіз боп төгіліп,
Бара жатқан бір істі,
Алғашқылар бірі боп,
Пұшпағынан көтеріп,
Оңға қарай бұрғызды.

27. МАРАТТЫҢ БІРІНШІ ХАТЫ

Орынборда дәрігер,
Ғалым досым шақырып,
Сонда келдім жуықта.
Емдейді екен бөлекше,
Жаңалығы тағы бар,
Өз алдына ерекше.
Нелер дәрі-дәрмектің,
Енгендей боп нуына,
Бөлейді екен тағы да,
Родан суы буына.
Шалқып жатқан Еділдің,
Түскендей болдым суына,
Жақын тартқан және де,
Орыс ғалым досымның,
Ықыласына бөлендім,
Жылуына жылына.

Мың тоғыз жүз бесінші,
Құрылған жыл «Алаштың»,
Мезгіл жетіп кейінде,
Көп қиындық таластың,
Нәтижесі оң болып,
Туған күні қол қойып,
Еңбастысы осында,
Ардагерлер – Алаштың
Баспылары жүрген жер,
Қасиетіне бөлендім.

Елден шығып қыр асып,
Суын ішіп, жер басып,
Орынборға келгелі,
Мұражайды көргелі,
Ұлылардың рухы ма?!
Не болғанын білмеймін,
Көңіл тасып осында,
Ерекше бір күйге ендім.

Тұңғыш туып жиылып,
Бір Аллаға сыйынып,
Жанартаудай, жас таудай,
Тасты жарған бастаудай,
Арна тауып бұрылған,
Сол бір кезде құрылған,
Астанасын қазақтың,
Көзбен көріп өңімде,
Тарихына кенелдім.

Бұл жерлерді ұлылар,
Көлемінде бір ғасыр,
Бұрын басып, ел қамын,

Ойлауменен өткізген.
Ғасырлардың ағынды,
Лебін бізге жеткізген.
Болашағы «Алаштың»
Қалай болар екен деп,
Жас өркенін еккізген.
Сол өркеннің дәні ме,
Дәмін татқан нәрі ме?!
Мен осында келгелі,
Көтеріліп көңілім,
Шуағына бөлендім.

Зиялылар, арыстар,
Бұрын тұрған «барыстар»,
Көп жылдан соң осылай,
Бұрынғыдай тосылмай,
Қайта оралып қатарға,
Таң шолпаны атарда,
Ұрпағымен ұштасып,
Жасарғандай тұстасып,
Теңдік алып теңелдік.

Қолдан егіп, ойменен,
Орам жасап өсірген.
Жай қалған жоқ тамырдан,
Өсіп шықты тал шыбық.
Ұрпақ өсіп кейінде,
Намыс қалған тегінде,
Ұландар мен қырандар,
Желтоқсанда алаңда,
Сыннан өтіп сынақтың,
Көзін ашып бұлақтың
Су ағатын жолдарды,
Тазаладық, аршыдық.

Нәрге тойған тамырдан,
Нұр боп төккен жауыннан,
Жапырағы жайқала,
Айналасын айқара,
Көк аспанға керіле,
Шашақтары төгіле,
Бұтақтары жайылған,
Еңселі де керемет,
Саясында Сарыарқа,
Көз көрімнен танылған,
Өсіп шықты «Бәйтерек».

Тамыры оның тереңде,
Бейнесі оның белеңде.
Қандай дауыл соқса да,
Шайқалмайтын, сынбайтын,
Қорқыныштан қыңбайтын,
Көлеңкесі көл-көсір,
Мұны көрген бар нәсіл,
Паналайды ыстықта,
Сағалайды суықта.
Дәрежесі аспандап,
Келешектен тосқан бақ,
Бұл күндері өсіп тұр,
Өрісі кең, өскелең,
Ұрпағына «Сай Терек»,
Ел символы – Бәйтерек!

28

Оңтайлану кезеңде,
Жоғарыдан туралып,
Кеуде соғар керемет,

Одан кейін жағалап,
Жайлап кірер жемқорлар.
Одан кейін сыналап,
Жыланбауыр жымысқы,
Одан кейін сығалап,
Ұры-қары, қылмысты,
Ең төменде тентіреп,
Бұралқы иттей итиген –
Көз аларта жан-жақтан,
Ауыз аша аңқита,
Толтыратын көмейді,
Көре алмас құзғындар,
Қызталақтар көбейді.

Мұны айтып тұрғаным,
«Өтпелі» деген кезеңде,
Жұмбақ мына заманның,
Парқын білмей тұрғанда,
Астан-кестен арпалыс,
Жия алмай естерін,
Есеңгіреп тұрғанда,
Төбеден құдай ұрғанда,
Іргесінен қоғамның
Байқаусызда «сұр жылан»,
Еніп кеткен сияқты.

Бекініп алған «сол жылан»,
Қорамсаққа қол салып,
Қол салғанда мол салып,
Аш көздене жан-жағын,
Қармап жатқан сияқты.
Қармауменен жай қоймай,
Көрген сайын көз тоймай,
Түгіменен түйені,

Түйдек-түйдек бітеудей,
Қылғып жатқан сияқты.

Қылғып жатқан сұр жылан,
Өз алдына жасырын,
Өне-бойды өрмелей,
Тарам-тарам жол салып,
Күпия жұмбақ шеше алмас,
Өзі өтердей тор салып,
Мың бұрала секіре,
Ұя салып бекіне,
Буындарын қоғамның,
Мүжіп жатқан сияқты.

Ұя салған сол «жылан»,
Жұмыртқалап есепсіз,
Қабаттарын қоғамның,
Жайлап кеткен сияқты.
Тосқауылсыз, бөгетсіз,
Өсіп-өнген өзексіз,
Өңкей жемқор құныққан,
«Айдаһарлы жыландар»,
Қабырғасын қоғамның,
Опыра ойып құлатып,
Жабыла тартып жан-жақтан,
Жалмап жатқан сияқты.

29

Мұны көрген балаңыз,
Танданумен, тосумен,
Өзгергендей санамыз,
Жұлымырға жол берген,
Қорқауларға дем берген –

Адалдықты айғыздап,
Барған сайын тайыздап,
Сезім-сырды ұрлаумен,
Сыртын сипай сырлаумен,
Бара жатқан заманда,
Қалай қайтіп біз осы,
Қандай адам боламыз?!
Жемқорлар мен алпауыт,
Қалың елді ескермей,
Обалынан сескенбей,
Кердең басып қадамды,
Аттамалдап адамды –
Қалай қарай біз осы,
Жасырынбақ ойнаумен,
Қайда беттеп барамыз?

30

- Рұқсат бер, жан әке,
Алыс кетіп елімнен,
Аптығымды басайын.
Бағдар барда ойымда,
Күшім барда бойымда,
Өз еркімше кеңінен,
Өзімше өмір жасайын.
- Не дегенің, балам-ау!
Білем, балам сабыр ет,
Ішің толған жалын-өрт,
Жемтік жеген жырынды,
Ителгіге өкпелеп,
Шалыс кетпе жеріңнен,
Алыс кетпе еліңнен.

- Бір ой келді маған да,
Мұхит асып, жер асып,

Өз жолымды табам да,
Алла жар боп бір өзі,
Келген шығар бір кезі,
Мен кетемін «Гавайға»,
- Не деп тұрсың, балам-ау,
Сабыр ба-лам , сабыр ет,
Бойың толған жалын-өрт.
Түсінем ғой ойыңды,
Қапа болған жаныңды,
Желтоқсанда төгілген,
Бойыңдағы қаныңды.
Сабыр ба-лам, сабыр ет,
Жаралы жаның толған дерт.
Жемтік жеген жырынды,
Ителгілер кетеді.
Заманы оның өтеді,
Аты оның өшеді.
Бәрі орнына келеді,
Кете көрме еліңнен.

- Не боп жатыр ол жақта,
Атландта – қоғамда.
Бір қазақтың баласы,
Тұрып жатса ол жақта.
Қазақ басқан бұл жер деп,
Аталмай ма, «Гавайда».

- Тыңда балам құлақ сал!
Желтоқсанда, айқаста,
Жара түсті бойыңа,
Кегің қалды ойыңда.
Жауға дәлдеп көздеген,
Кесек қалды қойыңда.

Кесегінді таста да,
Аптығыңды бас, балам.
Ризамын мен саған,
Аз уақыттың ішінде,
Ұнаған іс бастадың,
Енді асықпай абайлап,
Өліптің артын тос балам.
Кете де көрме жеріңнен,
Кете де көрме еліңнен.

31

Сол бір тұста талпына,
Келер істің орайын,
Игіліктер талайын,
Ақылменен бұрдың-ау!
Еркіндіктің, ерліктің,
Шымылдығын сырдың-ау!
Өз ортаңнан өзгеше,
Өзіңше дәурен сүрдің-ау!

Таптауырын тақыр ғып,
Шиырлы етіп баспаған.
Соны жолды таңдадың,
Жамандықты жуытпай,
Сыйластықты суытпай,
Дәстүр-салты ұмытпай,
Ата жолын жалғадың.

Көзді салып алысқа,
Түстің қызу жарысқа.
Заманына лайық,
Дұрыс болды болжамың.

Занды жолмен жарысып,
Айлакермен алысып,
Ойлылармен сайысып,
Ақылдымен табысып,
Ойыннан таптың олжаны.

Өз алдына бақшасы,
Бұрқыраған ақшасы,
Бар болса да тасымай.
Достан болды жақтасы,
Алтынан болды шақшасы,
Қалампырдан насыбай.

Бөрік кидің басыңа,
Жақсы жидың қасыңа,
Қоң етінді ойып ап,
Беретіндей бойыңнан,
Адал болдың досыңа.

Тұрақ болды сөзінде,
Төзім болды өзінде.
Ие болмас ауызға,
Тығындарлық кезінде,
Қағып түсер сөз тауып,
Жосыла жүрдің тосылмай.

32

Ақша – ағаш болған кез,
Әлде қалай болад деп,
Түрлі сөздер толған кез.
Жолын тауып байлардан,
«Қай-қайдағы жайлардан»
Бір бума ақша апарып,

Жетім қарттар үйіне,
Өз қолымен өткізген.
Орайына осылай,
Талай рет келтіріп,
Мейірімнің ұшығын,
Жетімдерге жеткізген.
Дарқандығы даладай,
Айналайын, балам-ай!

Ағын, көгін, жасылын,
Нелер жүйрік, асылын,
«Иномарка» талайын,
Тоғыстырып толайым,
Достарыңмен қосылып,
Қатар жүре жосылып,
Жүйткі заулай жүрдің-ау!

Жүйрігіңмен жел қуып,
Жетемін деп бел буып,
Көңіліңді тасыттың.
Әлдеқайда баруға,
Әлденені тануға,
Әлденені алуға,
Әлдененеге асықтың,
Асықтың-ау, асықтың!

Болмаса да сырмінез,
Серілерге сенетін.
Өзі сенген адамды,
Туғанындай көретін.
Алтын қамқа болса да,
Үстінен шешіп беретін,
Жомарт жүрек, жарқыным!

Мынау адам осындай,
Мынау адам досымдай,
Ал мынауың шыбындап,
Бөлек жүрер қосылмай –
Бір көргенде дәл басып,
Адамдарды танитын.

Мұны қазір көрейін,
Бауырыңа енейін,
Тартылмаған табақтан,
Сыбағасын берейін.
Алақанын ысқылап,
Назары ауып қызыға,
Құмарлығын жанитын.

Қарабайдай қарауды,
Алып шығар күйіктен.
Бітеу, сібер, саранды,
Иілдіріп, ііткен.
Кесір, қырсық, қыңырды,
Жайын тауып жапсарлап,
Жүйесінен жібіткен.

Бей адамның көңілін,
Әне-міне дегенше,
Танитын да, табатын.
Ақ көңілді суытпай,
Берешегін ұмытпай,
Алашағын алатын,
Аңқылдаған аяулым!

Әне-міне дегенше,
Буынынан дәл басып,

Қызбаларды суытқан.
Сетінеген жерінен,
Ұшығын жалғап білдіртпей,
Алыс-жақын жандарды,
Ұйыстырып ұйытқан.

Сөзін тыңдап атаның,
Құнын құндап батаның,
Әдет-ғұрып, салт-сана,
Табиғатын дәл танып,
Тал бойына дарытқан.
Мұңын мұндап ұлыстың,
Қадірін біліп туыстың,
Көппен бірге жұғысқан.

Көңілін тауып баланың,
Бейілін бағып ананың,
Ақылын тыңдап ағаның,
Ойын-тойда жарқылдап,
Өзіл-оспақ жүрген жер, –
Жылы сөзбен жылытқан.

Жақсылармен жанасқан,
Қатарымен санасқан,
Барға-жоққа қарасқан.
Достары көп Алаштан,
Жаның жайсаң ерекше.
Сыйлай да білген адамды,
Жарқыраған, жан балам!

Ала жіпті аттамай,
Сырттан жанды даттамай,
Жамандықпен жауласпай,

Болымсызбен дауласпай,
Аулақ салған қадамын –
Ақ ниетті аяулым!

33

Жағалауы Балтықта,
Латыштарда болған жыл,
Тәуір болып ем қонып,
Жазылғанда жарасы.
Содан былай жиілеп,
Шиырланды жол түсіп,
Екі елдің арасы.
Ол жерлерде дос тауыш,
Болып кеткен еліндей,
Сонау Рига қаласы.

Бір күні кенет алыстан,
Телефон шалды Маратым.
Телефон шалмай Сізге мен,
Ретім бар ед баратын.
Бара алмаған себебім,
Ем-домым бар әлі де,
Екі ай бойы алатын.
Сұрағым бар мен сізден –
Есімімде кім қойды,
Қалай қойды – бұл ойды,
Сұрап тұрған Маратың.

Кенет қойған бұл сұрақ,
Қатты маған ой салды.
Таба алмадым мен бірден,
Айтар сөзді байсалды.
Әр адамның өз аты,

Тағдырына жол ашар,
Деген ниет деуші еді –
Көңілімде, көкейде,
Күдіктеу бір ой шалды.

- Мың тоғыз жүз алпыста,
Сен туғанда бұл есім,
Болған еді тандаулы ат.
Нағашың да қуанып,
Ойланды да ат қойып,
Алматыдан жазған хат.
Содан бері болғансың,
Жарқыраған жұлдыздай,
Сәуле шашып, сән болып,
Екі ортада қолқанат.

- Ұмытпасам осы мен,
Естуімше бірінші,
Мұны неге сұрадың,
Екінші рет қайталай.
Бұрағандай болдың ғой,
Домбыраның құлағын.

- Жәй, әншейін кенеттен,
Түсіп кетті ойыма.
Құдай жазса кешікпей,
Ұшып та барып қалармын,
Жетпіске келген тойыңа.

- «Әнтек болды-ау сұрағым,
Жүдетердей көңілді.
Күдік ойды құрады,
Секем алар сезіктен,
Деп ойламай неге мен,
Мұны неге сұрадым?»

Еске түссе желтоқсан,
 Еске түсед еріксіз,
 Бастилия қамалы.
 Тұншыққандар ондағы,
 Болмаған соң амалы,
 Бұзып шыққан қамалды.
 Күштілер мен әлсіздер,
 Тұңғыш рет бетпе-бет,
 Соғылысқан мұз таудай.

Бостандықтың жолында,
 Қиратылған қамалдар,
 Қиратылған сарайлар.
 Қайсар мінез танытқан,
 Көптің мұңын мұндаған,
 Көптің жырын жырлаған,
 Ерлер өткен талайлар,
 Жеке басқа мән бермей,
 Тойынғанын сән көрмей.
 Соның бірі елі үшін,
 Жан Поль Марат қол ұшын,
 Созған қара халыққа.
 Жөн көрсетіп шығардай,
 Бастаған ол жарыққа.
 Күштілермен алысып,
 Шешендермен сайысқан.
 Қамауда қалған қаһарман,
 Жан беріспей қарысқан.
 Атын алған адасым,
 Қиналды ма екен дәл мендей?!

Желтоқсанда алаңда,
 Қапылыста жендеттің,

Қырлы темір күрегі,
Соғылғанда арқадан,
Зақымданған өкпесі,
Зақым шалған өкпесі,
Дер кезінде ем алмай,
Суық шалған ісініп,
Ұзақ емнен түк шықпай,
Жасамаса отаны,
Мәлім болды кетпесі.

35

Жердің арғы бетінде,
Үлкен мұхит өтінде,
Жүз аралдан құралған,
Барам деді-ау «Гавайға».
Тіршілікте жер танып,
Араласып ел танып,
Жайлы болса үй алып,
Тұрам деді-ау аралда.

«Не боп жатыр ол жақта,
Атландта – қоғамда.
Бір қазақтың баласы,
Тұрып жатса ол жақта,
Қазақ басқан ол жер деп,
Аталмай ма «Гавай» да.

Жан баламның ойларын,
Жаны бөлек ұғар ма?
Асау кесек ойларын,
Игілікке санар ма?
Ойлағаны біреудің,
Ол біреуге жарар ма?

Ойлағаны адамның,
Ойдағыдай болар ма?
Өктем болды-ау айбарың,
Ол біреуге жағар ма?
Әлденеден өтуге,
Әлденеге жетуге,
Асықтың-ау, асықтың!

Жүру еді арманың,
Көру еді арманы,
Білу еді арманың,
Саяхаттау арманың,
Сол бағытқа бастамай,
Білмей қапы қалғаным.

Бала сөзі бал құрай,
Деп ойлапшын ол кезде.
Пенделікпен байқамай,
Иланыпшын жай сөзге.
Қайдан білем ойыңды,
Шет ел кетсең жай емес,
Емделуге барам деп,
Айтпапсың-ау, жан балам.
Ақиқатын айқындап,
Сырқат қысқан бойыңды.
Кімнің ойын кім білер,
Қанша ұғам десең де,
Жүрекке жүрмес еш әмір,
Өз жаратқан пендесін,
Шиырлы ізбен жүргізіп,
Жолға салар бір тәңір.

Сол бір тұста түгел ең –
Жер шарының қай тұсы.

Қайда барам десең де,
Жетуші еді шамаң да.
Барған күнде «Гавайға»,
Сәті түсіп сырқаттан,
Аман-есен сауығып,
Жан Маратым, жан балам,
Жүрер ме едің «Гавайда».

Емделумен ұзақ жыл,
Балтық, Қырым, Одақта,
Ол бармаған жері жоқ,
Жан сауғалап септеді.
Емделсе де қаншама,
Батпандап кірген сұм сырқат,
Барған сайын ауырлап,
Тұла бойдан кетпеді.

36. МАРАТТЫҢ ЕКІНШІ ХАТЫ

Анада сұрап атымды,
Көрсеткен оқыс мінезге,
Кешірім сізден сұраймын.
Не тұр атта мінейтін,
Барлығы да затта ғой.
Өтелмесе адамдық –
Борыш деген берешек,
Тағы Сізден өтінем.

Отан үшін кінәм жоқ,
Тура тілде туған жоқ.
Берерімді бергенмін,
Адалдығым антымда,
Өтелімін сұраман.

Әр нәрсенің өз құны,
Жолға түспен бұралаң.
Өкпем де жоқ ешкімге,
Баяғы да-ақ бекінгем.

Әке, кеше ойланып,
Түркістанға – Яссауи,
Телефон шалдым әкімге.
«Желтоқсанда аланда,
Жұлып алып жендеттен,
Алып шыққан сол бір қыз.
Аман болып Фатима,
Тірі жүрсе ұмытпай,
Бір ұл тапса егер де,
Марат қойсын есімін –
Мен жіберем бесігін,
Келгенінше шамасы,
Жасай берсін жосығын.
Менен барар кәдесі –
Айқара ашсын есігін,
Деп ескерттім әкімге.
Бұл жалғанмен қоштасып,
Өтер алда өмірден,
Үмітімдей ең соңғы,
Менің айтар кесімім!

«Басқа түскен баспақшыл»,
Қиын кезең алдында.
Өкінішпен өткенге
Амалсыздан оралып,
«Қателікті еске алды» –
Деп ойлама жан әке,
Тағдыр шығар ол да бір,
Жоғарыданжіберіп,

Зақымдаған аяусыз,
Мүшемізді он екі.

Шыға алмасам ойыңнан,
Кателікті кеше гөр!
Кешірсеңіз балаңды,
Тұғырыма қайтайын.
Тағы нені айтайын.
Ұясына асығып,
Бара жатқан күндей боп,
Өз ойымды байқайын.
Соңғы сөзім болар бұл –
Өзіңе-өзің берік бол!
Қуат берсін құдайым,
Төзімді бол, бақұл бол!!!

37

Мұратым мен Батырым,
Әкеден сендер жас қалдың.
Енді мен жоқ сендерге,
Анаңның тыңда ақылын.
Дұрыс па әлде бұрыс па?
Істеген іс фәниде
Алладан күтем ақырын.

Сәулешім мен Болатым,
Қос баурым қанатым
Алыстап барад арамыз
Менде хал жоқ бүгінде
Сағынғанда асығып,
Жанұшырып баратын.

Зәуре-Зоя жан жарым,
Түстей елес бұл күні

Өткеліміз өткен шақ
Бұлдыр тұман жан жағым.
Мына фәни жалғанда,
Көңіл қошы толдыма!?
Көңіл қошы толмаса,
Кешіре гөр алғаным,
Өтіп те барат ардағың.

Естен кетпес елім-ай,
Көк майсалы жерім-ай,
Алыста қалған ауылым!
Алла нұры саналған,
Кемпірқосақ оранған,
Ерекше еді-ау жауының.

Балақ түріп
Шапқылап,
Шалшық суда малшына,
Жүрген сол бір күндер-ай!
Көңілден еш кетпейтін,
Өтті-ау кетті-ау оралмас.
Бал-балалық дәурен-ай!
Фәни жалған осылай...
Бас аяғы бір тұтам,
Көзді ашып жұмғандай,
Өте шыққан өмір-ай!

38

Желтоқсанның дауылы,
Жаралаған жүректі.
Ойран етіп ойымды,
Астан-кестен қопарып,
Мұң-шерімді қозғады.

Бұйрық па, әлде тағдыр ма?
Ол көретін жаза ма?
Дер шағында немесе,
Тура келген қаза ма.
Шипалы арал «Гавайға»,
Оған бару жазбады.

Өр уақытта алдамшы,
Адамның жоқ қорғаны.
Өмір сағым – жеткізбес,
Дүниенің жалғаны.

Алматыда алаңда,
Арпалыста айқаста,
Бар болғаны бір сәтте,
Шалыс басқан жалғыз-ақ,
Бір қадамнан жаңылып,
Осыншама жылдарда.
Ауыр азап салғаны,
Емделмеген жері жоқ.
Жазылмаған жарадан,
Қуып та жетті-ау ақыры,
Дүниенің жалғаны.

Дертті болған бойымды,
Сүйемелдей, сездірмей,
Жан-жағыма қармана,
Күңірене-күрсіне,
Өзімді-өзім күштеймін.
Барам деген «Гавайға»,
Бөгеу болып балама,
Қапалықпен бұл күні,
Бармағымды тістеймін.

Гавай барса кім білед,
Өзінше өмір сүрер ме ед,
Жаным балам жан балам
Сырқатынан айығып,
Алыс та болса “Гавайда”
Аман-есен жүрер ме ед!

39. ЖАЛҒАН

Тауысылған жер дәм-тұзы,
Қалың найман елінде.
Елден алыс қалды ғой,
Керекудің жерінде.

Жатқан жері баламның,
«Мойылдының» жолында.
Бедері жазық даланың,
Құмдауыт келген қорымда.

Кім біледі бұл күнде,
Бұл бір жатқан бір алып,
Желтоқсанның батыры.
Топырағы тағдыры,
Осы жерден бұйырып,
Дамыл тапты-ау ақыры.

Кеттің-ау жаным, Маратым,
Мәңгілік жолға оралмас.
Қайтіп, қалай сөз табам,
Аты-жөнің жоғалмас.

Тегін сұрар жан болса,
Балта-Керей жерінен.
Елін сұрар жан болса,
Жолболды-Сарман елінен.

Елден дұға арнаймын,
Ақша бұлттар өткенде.
Сағынышты ала бар,
Үстіңе қалқып жеткенде.

Менің елім алыста,
Болсам-дағы сағынар.
Айып етпе жолаушы,
Соңғы сөзім жалынар.
Осы жолдан өткенің,
Жолың болсын жолаушы.
Қайда жүрсең кез болсын,
Қыдыр ата қолдаушы.

Сол бір тұстан өткенде,
Желтоқсанның тағы бір,
Ер сарбазы өткен жер,
Тағдыр жетіп тәңірден,
Жер қойнына өпкен жер –
Деп білгейсің жолаушы.

Ойға салса бір Алла,
Атын еске алғайсың.
Жан балама, жаныма,
Бетті сипай салғайсың!!!

40. САҒЫНЫШ

Мөлдір бөбек тұсында,
Жалбағайың усында.
Аузы-басың томпая,
Ақ қонжықтай қомпая,
Тәй-тәй басқан пішінің,
Көз алдымнан кетпейді.



Марат. Бөбек кезі

Бірде құлап, бір тұрып,
Балапандай байпандай,
Ілгері толқи жөнелдің.
Ақ мамықтай білегің,
Ұлдан туған үлегім,
Жүре ғой деп тіледім.

Салмақ ауып шайқала,
Екі қолы айқара,
Бірде толқи, шалқая,
Тәлтіректей жүгіре,
Көбелек құған сол шағың,
Көз алдымнан кетпейді.

Бұл дүниенің пәктігі,
Періштедей ақтығы,
Нұрландырып тұрғанда,
Сол бір сәтте көңілім,
Айдын бір шалқар көл еді.

Ғажайыптан түскендей,
Құдай берген күштен бе?!
Туа біткен шағыңнан,
Жедел өсіп жетілген,
Сәулешіммен тел еді.
Ақ-қараны айырмай,
Бар, жоғыңа қарамай,
Еш алаңсыз шалқыған,
Иісің жұпар аңқыған,
Қылығыңа тоймадым.

Тәй-тәй басқан кезіңе,
Быдырлаған сөзіңе,
Балғын өскен бойыңа,

Тұсау кесер тойыңа,
Тайды шалып әзірше,
Барым базар мәзірше,
Ауыл болып, ел болып,
Бір жасыңды тойладық.

Тез-тез өсіп жетілші,
Буының қатып бекінші,
Тағы да тағы тіледім.
Бойың өсті, ой өсті,
Артыңа салдың өнбесті,
Болашағым – тірегім.

Асау тайды тақымдап,
Малыңдыра терлетіп,
Ерте бастан елендің,
Кұрбыңменен жанаса,
Еркін өсіп ер жеткен,
Болмысыңа бөлендім.

Қызыл бояу жаққандай,
Бет-ауызың боялып,
Қызыл күрең күн сүйген
Бір кездері сен жеген,
«Басқарағаш» шиесі,
Тағы оралып келер деп,
Талдан үзіп терер деп,
Мөлдіреген пісіп тұр.

«Түйебасқан» шетінде,
Күнгей орман бетінде,
Жалғыз өскен ақ қайың,
Желбіреген желегі,
Көк майсалы етегі,

Тағы келіп саяма,
Аунап-қунар дегендей,
Самал желмен тербеле,
Көлеңкесі түсіп тұр.

Көлеңкеде жатып ап,
Көз айырмай бір кезде,
Көк аспанға көз сала,
Қызықтаған бозторғай,
Арқан бойы биікке,
Көтеріліп тапжылмай,
Шырылдаған шіркінің,
Ноқаттай боп әнекей,
Ілініп тұр аспанда-ай.

Өткен күндер елесін,
Мына тылсым табиғат,
Бір арнаға қосқандай.
Шырылдаған бозторғай,
Көкжиекке көз сала,
Көкейінде бір нала,
Сағыныштан шырылдап,
Сені аңсап тосқандай.

Алыстағы ауылда,
Қисығыңды түзу деп,
Құлағына ілмеген,
Дүниеден біржола,
Өткеніңе сенбеген,
Балқаймағын қайнатып,
Апатайың тосып жүр.

Жолын жасап ырымның
Таңба салған құлының,

Аңсай жетіп алыстан,
Кекілінен сипайтын.
Ор қояндай сұлуың,
Жібек жалы желкілдеп,
Жаз-жайлауда әнекей,
Тай-құнаның босып жүр.

«Отынағаш» бауыры,
Жердің жұмақ тәуірі”,
Көк майсалы, көделі,
Төсегендей көк кілем,
Жайнай түскен бедері.
Осы жерде балпандап,
Қуалаған бір кезде,
Ағараңдап әнекей,
Өлі күні жалпылдап,
Көбелегің ұшып жүр.

Ойхой, дүние, жалған-ай,
Көбелек бар сен жоқсың!
Қапас күнде зұлматта,
Шындық үшін шырылдап,
Жанып та кеткен бір отсың –
Ойхой, дүние, жалған-ай,
Көбелек бар сен жоқсың!



ЖЕЛТОҚСАН ҚАСІРЕТІ МЕН ҚАСИЕТІ

Оңтүстікастанамыз Алматы қаласында 1986 жылы бастаған қазақ жастарының Желтоқсандағы бас көтеруі қазақ тарихына қасіретті де қасиетті құбылыс болып енді. Олар бүкіл қазақ елі атынан ұлтымыз, ұлысымыз, жеріміз, еліміз деп Одақта ең алғашқылар болып дауыс көтерушілер болды. Кеңес өкіметінің жетпіс үш жыл бойы әміршіл де зорлықшыл бодандығына қарсы бұлтармас бұлқыныс жасап, тұтаса сірескен тас қамалын бұзуға қаймықпай, тайсалмай ереуілге шықты. Осындай өжет бас көтерулермен шындықты шешілместей шынжырлап тастауға болмайтынын әлем алдында көрсеті.

Дүниені дүр сілкіндірген осы бір дүмпу Алматы қаласында не бәрі үш-ақ күнде өтті. Он алтыншы желтоқсан күні ұшқыннан тұтанған тұңғыш толқу, Қазақстанда республика басшысының кенеттен мезгілсіз ауысуына байланысты. Ал 17-18 желтоқсанда күтпеген жерден көтерілуі Мәскеуде Орталықтың ұлтымызға кемсітушілік жасап басынған шовинистік теріс пиғылды өрескел әрекетіне келіспеушілік ниеттен туған еді.

Жастар сол күндері Алматыда азаттықтың көк туын тұңғыш рет көтеріп шығушылар болды. Олардың өз алдына қойған талап-тілегі, ұрандары

болды. Өкімет билігінің жасырын ауысуын жиналған көпшілік алдына шығып айтып беруін талап етті. Өкінішке орай осы жалғыз-ақ тілектің өзі орындалмай қалды. Жастар алдына шығып өрелі ой салатын, көшелі сөз айтып иландыратын бір адам шықпады. Қайта жұрт алдына шыққан бірер адамдар атқа отырса атасын танымайтын безбүйректер, қаһар төге, тәртіп бұзушы қара тобырлар, маскүнемдер, ұлтшылар деп бет-жүзге қарамай айыптап, айшықтай, жиналған халықты ызаландырып жіберді. Мұның өзі құрап тұрған шөпке шырпы тастағандай болды.

Билік пен бейбітшілік шерудің арасындағы осы бір теке-тірестің өрті лаулап тұрған талмау шағында ССРО депутаты Мұқтар Шаханов, ақын Жұбан Молдағалиев, атақты заңгер ғалым Салық Зиманов сияқты ел азаматтары ереуілдің бейбіт түрде бітімгершілікпен аяқталуына шамалары келгенше ара түсіп бақты. Бірақ кеудесімен көк тіреген билік олардың байсалдылыққа шақырған ой-пікірлеріне құлақ аспады. Сондай-ақ осы тұста өкімет билігі тарапынан ақыл-кеңес айтып бейбіт жолмен таратуға талпыныс жасап игі ниет білдіруші бір де бір адам табылмады. Билік үйінен арнайы келіп шеру алдына шыққан бірер адам: – Қайтындар, тарандар, кетпесендер күш-қару пайдаланамыз, – деп қорқыту, үркіту, кемсітуден әрі аса алмады.

Осылай жасалды да. Қылмыс — әділетсіздік жайлаған жерді шиырлайды деген дәл келді.

Фурманов көшесі бойымен ағылған бронды транспортерлер колоннасымен жеткізілген мыңдаған солдаттарды қаптатып алаңды қоршауға алды. Санғы белгісіз өрт сөндіргіш машиналар төніп келді. Бір мезгілде барлығынан отыз градус қақаған аязда қалың жұртқа қарай су атқылаудан басталды. Қалың шеру қайда барарын білмей жан ұшырды. Осы кезде түрі адам, жүрегі шаян жауынгерлерден, жасақшылардан арнайы дайындалған қаныпезерлер арқылы қара ниеттерін іске асыруға кірісті. Империя дертімен уланған жазалаушылар мен Алматы шовинистерінен құрылған жасақшылар жаппай шабуылға көшті. Он екіде бір гүлі ашылмаған жүздеген қыздар мен жігіттерді резеңке таяқтарымен сабалап, жүзі айбалтадан да өткір сапер күректерімен бет-жүзге қарамай аямастан жаппай соққылау басталды. Бұл қарулы шабуыл 18 желтоқсанда да қайталанып, алаң қызыл қанға боялған қарлымұзды айдынға айналды. Желтоқсанда бодандыққа қарсы бас көтерген жалынды жастар толқуын зорлықшыл империя осылай аюандықпен басып-жанышты. Алматыда желтоқсанда бас көтеруші жастар өздері құласа да олар көтерген жалаулар құлаған жоқ.

Сол бір кезде ақын Мұхтар Шаханов басқарған мемлекеттік комиссия құрылып, өз жұмысын бастады. Комиссия қорытындысы бойынша желтоқсан күндері алаңдағы шеруге он мыңдай адам қатысқан. Ал наразылық білдірушілер саны отыз мыңдай адам болған. Осы жастар толқынына кәдімгі соғысқа шығатындай мұздай қаруланған 350 мың әскер, 20 мың милиционер қарсы тұрған екен. Алаңнан 8,5 мыңдай адам ұсталған. Оның 2,5 мыңдайы бас бостандығынан айырылған. 17 мың адам дене жарақатын алған. Үнемі бақылауда болу үшін 631 адам арнайы есепке алынған. Бұлардың барлығы белгілі себептермен әкімшілік жағынан жазаланған. Шахановтың пікірінше тәртіп сақтау күштерінің кейбір күштеу іс-әрекеттері толық ашылмаған. Себебі оның тобына осы мәселеге жататын құжаттармен танысуға мүмкіндік берілмеген. Ал қаза тапқандар мен жоғалып кеткендер жайында ешқандай мәлімет таба алмаған.

Алматыда 1986 желтоқсанда найзағайдай жарқ еткен желтоқсан оқиғасы ұзақ уақыт бойы қалғып-мүлгіп жатқан бүкіл кеңес одағын шошындыра оятты. Мұның дүр сілкіндірген дүмпу толқыны алысқа кетті. Көп ұзамай Балтық жағалауындағы елдер бостандық жолындағы күресті бастады. Тбилиси, Баку толқындары тұтанды.

Желтоқсан сілкінісі өзінің ересен саяси екпінімен тек қазақ жұртында ғана емес, мызғымас деп саналып келген Кеңестер Одағындағы барлық ұлт пен ұлыстарды шырмап-матап тастаған құлдық бұғаудың шарт үзіліп кетуіне басты себептердің бірі болды.

Қазақстанда сонау қайта құрудың кесірілі жылы басталып, қанды қасіретпен аяқталған желтоқсан құбылысының ашылған ақиқатынан гөрі әлі де ашылмай жатқан ақтандақтары мол. Сондықтан да сол зұматтың шешуші де шерлі беттеріне бойлаған сайын зерттеушілер қайта-қайта үңіліп, әлі де болса оның қайғылы зардаптарын талай-талай рет ақтара парақтайтын болады. Кімдер және қандай тұрғыда ақтара зерттесе де болған оқиғаларды сол кезеңнің саяси ахуалын мұқият ескере отырып, қоғамның өзінен өзі жүкті болып, өзі тудырған ақиқатына сайма-сай таразылап танып білуі ең басты мақсат болуға тиіс. Сол кезеңде өмір сүріп, көз көрген бір өкілі ретінде мен жазған мына дастан желтоқсанның сол зұмат жылындағы үш күндік қанды да қасіретті парақтарын зерделей ақтарғанда тапқан ақиқаттың бір ғана беті деп қабылдарсыздар, құрметті оқырмандар!

Қазақстанның өткен тарихында басқыншыларға қарсы тұрған 300-ге тарта көтеріліс болған екен. Ал 1986 жылы желтоқсанда жастардың бас

көтеруі солардың ең соңғы тәуелсіздікке қол жеткізудің қорытындысындай болды. Желтоқсандықтар егемендіктің көк туын тұңғыш көтеріп, 73 жылдық тоталитарлық биліктің шырмап тастаған шынжырлы құрсауынан бұлқына шығып, бостандықтың бастау бұлағына арна сала, еркіндіктің кең айдынына шығуға айқын да батылдықпен жол ашты.





Отынағаш бауыры, жердің жұмақ тәуірі. Марат әжесі Рақышпен бие саууға баратын. Демалыс айларын, күндерін ауылда өткізуді жақсы көруші еді.



Сарман ауылы. Күз.
Түстіктен қарағанда.





Сарман ауылы. Қыс.
Батыстан қарағанда.



Сарман ауылы. Көктем. Терістік-
тен қарағанда. Ауыл жайлауда. Марат
Амандық атасымен бірге, құлындаған
биені қарсы алуда.





Кардон қақпасы. Сарман ауылы. Жаз.
Шығыстан қарағанда. Ауыл кемпірқосақ
түскен жерде.



Мараттың ақбоз аты



Баянауыл. Жасыбай (Павлодар облысы). Марат демалыста балық аулау.



Қарқаралы (Қарағанды облысы).
Мараттың жүрген жері.



Қорғалжын көлі (Ақмола облысы). Аң
аулаған жер.



Ожан. Мараттың әкесі.



Уазия, Мараттың анасы

БАЛАЛАРЫМА

Тұңғышым жаным Сәулешім,
Жүргенде жерің елге сын.
Отау тігіп өріс боп,
Түсірер әлі-ақ Сәулесін.

Ұлымның алды Маратым,
Соңынан ерген Болатым.
Үмітімді ұзартар,
Екеуің екі қанатым.

Өмірдің содыр соқпағын,
Көре де жүре білерсін.
Шалыс бассаң от барын
Білерсің де түлерсің.

Өзім деген адамға,
Артып та жүрсең жақсы үміт,
Мейірімін төгіп алдыңнан,
Өзі шығар жақсылық.

Адал барын қас барын,
Көре де жүре ұғарсың.
Көбейе түссе достарың,
Өмірден өрнек құрарсың.

Жарқырай жанса жұлдызың,
Жасайда көрме асылық.
Көлеңке түссе жүзіңе
Қала да көрме басылып.

Көремін десең ғаламды,
Қалғыма жаным қанатым.

Өмірде бар ғой көдең де,
Берешегін – алатын.

Жүрмегей жаным тек дара,
Адам ғой адам қорғаны.
Тілегім саған тек қана,
Адал болсаң болғаны!

КӨЛЕҢКЕ

Күн шыққанда көлеңкең жолдас болар,
Дастарханың жайылса малдас құрар.
Күлсең күліп жантайсаң дем алады,
Өміріңмен өзектес жалғас болар.

Күн барда көлеңкең де тоқ болады,
Ойда болмас әлденеге соқ болады.
Бұлт шалса-ақ жарқыраған ай күніңді
Көлеңкең сол сәтінде-ақ жоқ болады.

Көлеңке боп көлтектеп ардан безген,
Адам атын жамылып дүние кезген.
Сыйқыр болған серіктен сақтана гөр.
Жол түсін жолаушылап шыққан кезден.

АНА АРМАНЫ

Желге күнге тигізбей,
Өсіріп ем өбектеп
Ұлымның алды Маратым.
Көптен күткен осы күн,
Кезі жеттау балам-ай,
Жанұяңды құратын.

Өмір деген үлгі ғой.
Сүзіп шаяр сүлгі ғой.
Сол өмірден үйрендің.
Құлақ астың атаға,
Атаң менен анаң
Көніл қойдың данаға,
Өзіңше бір күйге ендің.

Кейде қиыс кейде мәз,
Кейде тұнық кейде жаз,
Бұршік жара бүрлендің.
Ойнақы мінез ойлы жүз,
Көз алдымда бәрі де.
Әр жасында түрлендің.

Кеше ғана бала едің,
Ойымдағы сана едің.
Жігіт болдың мінекей.
Көбейсін жаным жақтасың,
Көзден тілден сақтасын.
Бәйтерегім бірегей.

Туған жердің бір гүлі,
Анасының мың жыры.
Секілді ғой жан балам.
Өзіндей бір үлгілі,
Сезімнің бір дүлдүлі,
Қыз болса деп толғанам.

Алла беріп тілекті,
Балбыраған білекті,
Зәуре жанға жолықтың.
Үлбіреген үлекті,
Адал жанды жүректі,
Екеу болып толықтың.

Жан жағыңа қармана,
Білім іздеп шарықтап,
Өмір сырын ұқтыңдар.
Көк аспанды бетке алып,
Қос аққудай қалықтап,
Айдын көлге ұштыңдар.

Өмір жолы ұзақ жол,
Қиыры да кездеседі,
Шиыры да кездеседі.
Қисық жолдан сақтай гөр!
Шиыр жолды аттай бер!

Ұзақ жолда жол жүріп,
Іркес жүрмей тең жүріп,
Таусылмадар қарағым!
Адалдық пен абзалдық,
Тазалық пен тектілік,
Қайда болсаң аранда,
Қатар жүрсін қарағым!

Өз әзілдің әңгінін,
Сиқырлықтың «сал» мұңын,
Мандарыңа жуытпа!
Сүйкімді ғып сұлу ғып,
Алла құйған бойыңа,
Махаббатын ұмытпа!

Қайырым мен қошамет,
Мейірім мен шапағат,
Шаша жүрсен маңыңа,
Айың туар алдыңнан,
Айың туса алдыңнан,
Көкжиектен кешікпей,
Күнінде туар оңыңнан.

Алла нұры – Күн нұры,
Махаббатын мың сыры
Бойларыңа құйылсын.
Өмірдегі жақсылық,
Жан-жағыңнан асығып
Ойларыңа жиылсын.

Тағы нені айтайын,
Қандай ойды шайқайын.
Не салса да санаңа,
Алла салсын ойыңа.
Не келсе де және де,
Дәулет, Ырыс, Береке,
Асыра берсін бойыңнан.

Ғұмыр берсін Жаратқан,
Бақыт берсін талаптан.
Қайырлы етіп әрқашан,
Қалтырмасын санаттан,
Иә, Алла жаратқан!

73. Уә ләһум фийһәә мәнәәфиғу уә мәшәәрибу әфәлә нәш'курұун.
73. Оларды керегінше пайдаланып, сүтін ішеді. Сонда олар шүкірлік етпей ме?
74. Уәт тахазуу мин дұниһ ләһи алиһәтәл лләғалләһум иуһсорұун.
74. Алла Тағаладан басқаны олар тәңір етіп, бұттарға табынып кетті.
75. Лә иәс'тәтыиғуна һас'роһум уә һум ләһум жундум ммух'дорұун.
75. Оларға бұттар ешқандай көмек бере алмайды. Өздері ол бұттарды қалың қолмен қорғауы керек.
76. Фәлә иәх'зункә қоу'луһум инһәә нәғ'ләму мәә иуһсирруна уә мәә иуғ'линуу.
76. Мұхаммед (с.ғ.с.) олардың сөздері сені мұнайтпасын. Әрине, Біз олардың жасырғанын да, ашық айтқанын да білеміз.
77. Әуә ләм иәрол инсәәну әһнәә холәк'һәһу мин нут'фәтин фәәизәә һууә хосиймум ммубийн.
77. Біз адамдарды бір тамшыдан жаратқанымызды көрмей ме? Сонда да ашық дұшпандық істейді.
78. Уә доробә ләнәә мәсәләу уә нәсийә хол'қо қоолә мәйиухийл гизоомә уә һийә ромийн.
78. Олар өздерінің қалай жаратылғанын ұмытып, мысалдар келтіреді: "Мына шіріген сүйектерді кім тірілтеді?" - деп.
79. Қул иух'ийиһәәл ләзийи әһшәә' аһәәә әууәлә марротию уә һууә биқулли хол'қин Ғәлийн.
79. Мұхаммед (с.ғ.с.) сен айт: "Оны тірілтетін алғашқы бәрін Жаратушы, Ол барлық жаратылысты біледі", - де.
80. Әлләзий жәғалә ләкум мминәш шәжәрил ах'дори нәәран фә изә әнтум ммин'һу тұуқидұун.
80. Ол сендер үшін жасыл теректен от тұтатты. Сендер одан от алып жағасындар.
81. Әуә ләй'сәл ләзийи холәқос сәмәәуәәти уәл ар'до биқоодирин галәәә өк иәх'луко мис'ләһум бәләә уә һууәл Холләәқул Ғәлийн.
81. Көк пен жерді жаратқан Алла Тағаланың олар сияқтыны жаратуға күдіреті жетпей ме? Әлбетте, күші жетеді. Ол әрнәрсені жаратушы, толық білуші.
82. Инһәмәәә Әм'руһуу изәәә арбода шәй'ән әи иәқұулә ләһуу Қун Фәиәқұун.
82. Шын мәнінде, Ол бір істің болуын қаласа, Оның бұйрығы оған "бол" деу ғана, сонда ол болады.
83. Фәсуб'хаанәл ләзийи бийәдиһи мәләқұуту қулли шәй'иу уә иләйһи тур'жәғұун.
83. Фәсуб'хаанәл ләзийи бийәдиһи мәләқұуту қулли шәй'иу уә иләйһи тур'жәғұун.
83. Алла Тағала пәк. Барлық нәрсеге иелік ету Өз еркінде, ақыры барлығың Оған қайтарыласындар Алла Тағала кіршіксіз таза.



Сәуле, Мараттың апасы



Болат, Мараттың інісі



Батыр, Мараттың кіші баласы



Зоя (Зәуре) және Мұрат, Мараттың
жолдасы мен үлкен ұлы





Марат балам жатқан жермен қоштасар соңында қасиетті «Құран Кәрімнен» Йәсиин сүресін арнадым.

ИӘ-СИИН СҮРЕСІ

МЕККЕДЕ ТҮСКЕН
СЕКСЕН ҮШ АЯТ

سُورَةُ الْاٰحِقَاقِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَس ۝ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ۝ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ نَزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ۝ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ۝ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ إِنَّا جَعَلْنَا فِيْ أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ ۝ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۝ وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ۝ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ۝

- حَقِّ الْقَوْلِ
- نَزَّلَتْ وَوَحَّيَتْ
- أَغْلَالًا
- قَبُولًا عَظِيمَةً
- مُّقْمَحُونَ
- رَافِعُونَ الرُّؤُوسَ
- غَالِيَةً الْأَعْنَاقَ
- سَدًّا
- خَاجِرًا وَمُنَاجِمًا
- فَأَغْشَيْنَاهُمْ
- فَالْأَنفُسَ الْمُنَاجِمَاتِ
- غِشَاوَةً
- أَتَانَهُمْ
- مَا شَاءَ مِنْ
- حَسَنٍ أَوْ سَيِّئٍ
- أَخْبَرْنَاهُ
- الْإِنشَاءَ وَحِفْظَهُ
- إِمَامٍ مُّبِينٍ
- أَصْلَ عَطْفٍ
- (الْفَتْوحُ الْمُحْفَظَةُ)

■ سَدًّا ۶ حُرُوفَاتُ لُؤُوسَا ■ سَدًّا ۷ أَوْ ۶ حُرُوفَاتُ ■ تَلْقِيهِمُ الرُّؤُوسَ
■ لَقَدْ ۱۰ حُرُوفَاتُ ■ لَقَدْ ۱۰ حُرُوفَاتُ ■ لَقَدْ ۱۰ حُرُوفَاتُ ■ لَقَدْ ۱۰ حُرُوفَاتُ

Өгүзү билләһи минәш шайтонир раджіим!
Бисмилләһир Рохмәәнир Рохіим!
Аса мейірімді, ерекше Рахымды Алланың атымен бастаймын!

1. Иә-сиини.
1. Мағынасын бір Алла Тағала біледі.
2. Уәл Қур'әанил Хақіим.
2. Хикметті Құранға ант.
3. Иинәкә ләминәл мур'салин.
3. Сен Мұхаммед анық елшілерденсін.
4. Ғаләә сирóотим мус'тақын.
4. Тура жолдасын.
5. Тәнзіиләл Ғәзизир Рохіим.
5. Құран саған Өте үстем, ерекше мейірімді Алла Тағала тарапынан түсірілген.
6. Литуизиро коу'иәәм мәәә узиро әббә' ууһум фәһум гоофилуун.
6. Ата-бабалары ескертілмей, мүлде қаперсіз қалған қауымды ескертуін үшін.
7. Ләкод хәққол коу'лу ғаләәә әк'сәриһим фәһум иуу'минуун.
7. Расында, олардың көпшілігі бұрынғы айтылғандай зиянға ұшырайтыны анықталған, қасарысып сондықтан олар иман келтірмейді.
8. Иинәә жәғәл'нәә фии ағ'нәәқыһим ағ'ләәлән фәһиәә илләл аз'қоони фәһум мук'мәхуун.
8. Біз олардың мойындарына тіпті, кісен салдық. Олардың бастары сондықтан нектеріне дейін иілмейді, бастары кекишіп қалған.
9. Уә жәғәл' нәә мим бәй'ни әи' диһим сәддау уә мин хәл'фиһим сәддан фәә'әтшәи' нәәһум фәһум лә иуб'сируун.
9. Олардың алдарынан да, арттарынан да бөгет жасап қойдық. Көздерін көлегейлеп тастадық. Олар көрмейді.
10. Уә сауәәуун ғаләй'һим ә'әһзар'тәһум әм ләм туизир'һум лә иуу'м инуун.
10. Ескертесің бе, ескертпейсің бе, оларға бәрібір. Олар иман келтірмейді.
11. Иинәәә түнзиру мәһиттәбәғаз зик'ро уә хошіәә Рохмәәә бил ғәи'би фәбәшир'һу бимәғ'фиротиу уә а'жрин Кәриім.
11. Сен Құранға сеніп, Алла Тағаланы көрмей-ақ қорыққан адамды ескерте аласың. Алла Тағала оларды жарылқайтын және құрметтейтінін ескертіп қуандыр!
12. Иинәә нах'ну нұх'нил мәу'тәә уә нәк'тубу мәә қоуамуу уә аасәәроһум уә куллә шә'ин ах'сои'нәәһу фии йиммәәмин мубинн.
12. Әлбетте, Біз өлгендерді тірілтеміз. Сондай-ақ олардың барлық істеген істерін кейінге қалдырған іздерін жазамыз. Барлығын түпкі нұсқада Лауһулмахфузда түгендеп қойғанбыз.

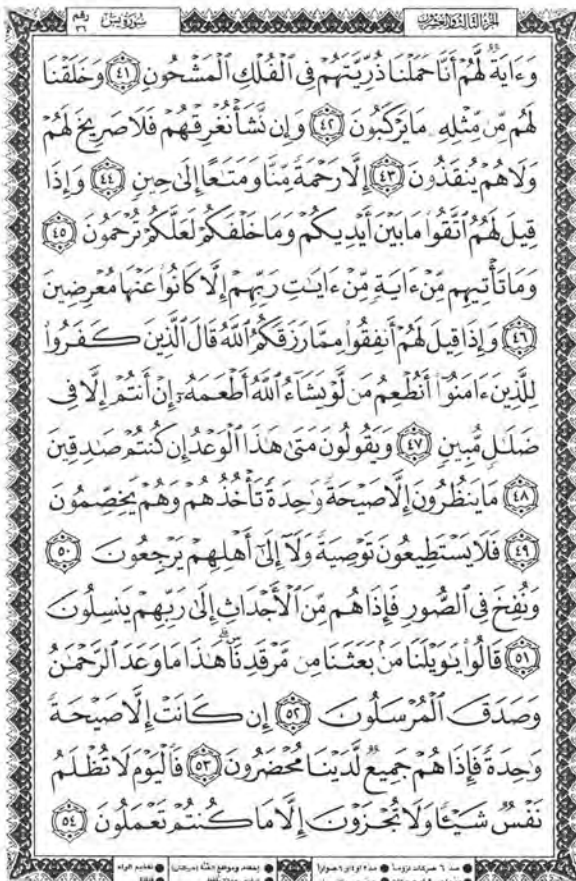
هَؤُلَاءِ نَارُ اللَّهِ الَّتِي
يُوقَدُ بِهَا
وَسُوءَاتُهَا
تَطِيرُ بِهَا
لِأَهْلِهَا
طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ
شُؤِبَةٌ
مُّصَاحِبَةٌ
بَنِي
يُسْرَافُ فِي مَشْرِيقِ
أَطْرَافِ
أُكْدَيْسِ
لَا لِقَىٰ عَنَى
لَا لِقَىٰ عَنَى

● سد ٦ خسران نزوما ● سد ٢ او ٦ خوزا	● انخفاض ومواقع الشب (مردقانی)	● تقديم الورق
● سد واجب لا ٦ مرقات ● سد خسرانسان	● انعام وملا يفتقد	● فتحة

13. Уэд'риб лəһум ммəсəлən ас'хəбəл кəр'иəти из жəəə'əһəəl мур'сəл уун.
13. Мұхаммед (с.ғ.с.) оларға елшілер келген қаланың (Әнтиякия) халқы кезінде мысалға келтір деген болатыныбыз.
14. Из ар' сал' нəəə илəй' һимус'нəй' нн фəкəззəбүү һумəə фəғəззəз'нəə бисəə лисин фəкəбүлүү инəəə илəй' кум ммур'сəлуун.

14. Оларга екі елші жібердік. Олар екеуін де жалғанға шығарды. Үшінші рет елші жіберіп жәрдем бердік. Сонда елшілер: “Біз шынында сендерге жіберілген елшіміз”, - деді” Иса (ғ.с.) кезінде.
15. Қоолуу мәәә әнтум иллә бәшәрум мис’лунәә уә мәәә әнзалар Рох’мәәну мин шәә’ин ии әнтум иллә тәк’зибуун.
15. Олар “Сендер біз сияқты ғана адамсындар. Сендерге Алла Тағала еш нәрсе жіберген жоқ. Сендер мүлде өтірік айтасындар”, - деді.
16. Қоолуу Роббунәә иәғ’ләмү иннәә иләи’кум ләмүр’салұун.
16. Елшілер: “Раббымыз біледі. Расында біз сендерге жіберілген елшіміз”.
17. Уә мәә галәй’нәә илләл бәләәгул мүбийин.
17. “Біздің міндетіміз ашық дәлелдерді сендерге жеткізу ғана”, - деді.
18. Қоолуу иннәә татойиариңә бикүм лә’ил ләм тәнтәһуу ләнар жумәннәкум уә дәиә мәсәинәкум мминнәә ғазәабун Алийим.
18. Олар: “Сендер арқылы сәтсіздікке ұшырадық. Егер айтқандарыңды тоқтатпасаңдар сендерді тәспен атқылаймыз. Сөзсіз сендер бізден жан түршігерлік кинау көресіндер”, - деді.
19. Қоолуу тооои’ир’кум ммәәкум а’ин зуккир’тум бәл’әнтум коу’мум мүс’рифуун.
19. Елшілер: “Сәтсіздіктерін өздеріне болсын. Жіберілген үгітті ырым етесіндер ме? Олай емес. Сендер шектен шыққан елсіндер”, - деді.
20. Уә жәәә’ә мин ақ’сәәл мәдйинәти ражулуи нәс’ ғаа қоолә иәәқу’мит тәбғуул мурсалиин.
20. Қаланың шетінен бір кісі жүгіріп келіп: “Ей, қауымым! Елшілерге ілесіндер”, - деді.
21. Иттәбиғуу мәл ләә иәс’әәлукум аж’рау уә һум муһ’тәдуун.
21. “Сендерден ақы сұрамайтын кісілерге еріндер. Олар тура жолда”.
22. Уә мәәлий ләәә аг’будул ләзини фәторании уә иләй’һи тур’жағуун.
22. “Өзімді Жаратқанға неге құлшылық жасамаймын? Және сендер де Соған қайтарыласындар”.
23. А’аттахызу мин дұуниһи әалиһәтан ии иурид’һир Рох’мәәну бидурриллә туг’һи ғаниһи шафәәғатуһум шәй’иәәу уә лә иунқызуун.
23. “Одан өзге тәңірлер етіп алайын ба? Мүбада Алла Тағала маған зиян келтіргісі келсе, олардың қолдаулары маған ешбір пайда бермейді де, олар мені құтқара алмайды”.
24. Инһини иизәл ләәфиһ доләәлим ммубийин.
24. “Сөз жоқ, онда мен ашық адасуда боламын”.
25. Инһини әәмәнту би Роббикүм фә ә’смәғуун.
25. “Күдіксіз Раббыларыңа иман келтірдім. Енді маған құлақ салындар”, - дегендігі үшін ел ол кісіні тәспен атқылап өлтірді.
26. Қылад хулил жәиннәт қоолә иәәләй’ тә коу’миһи иәғ’ләмұун.
26. Оған: “Жәннатқа кір” делінді, ол: “Әттен! Елім білген болса еді”.
27. Бимәә ғофәроһи Робби уә жәғәләһи миңәл мүк’ромийин.
27. “Раббымның мені жарылқап, ардақтылардан етіп жәннатқа кіргізгенін”, - деді.

29. Оларға бір ашы дауыс ғана жетті. Сонда олар сеспей катып, жок болды.
30. Иәә хас'ротән ғаләәл ғибәәд мәә иәә'тһиһим ммир росуулин иллә кәәһуу биһи нәс'тәһ'зиһуун.
30. Өздеріне келген елшіні ұдайы мазақтаған құлдарға нендей өкініш.
31. Әләм иәроу кәм әһ'ләк'нәә қоб'ләһум мминәл қурууни әһнәһум иләй'һим лә иәр'жигуун.
31. Өздерінен бұрын көптеген қауымды жоқ еткенімізді, олардың бұларға қайтып келмейтінін көрмей ме?
32. Уә иһ куллүл ләмәәә жәһһиғүл ләәдһинәә мух'доруун.
32. Олардың барлығы біздің қузырымызда.
33. Уә әһиәтул ләһумул ар'дул мәй'тәту ах'иәһинәәһәә уә ах'роғ'нәә минһәә хаббән фәһһин'һу иәә'кулуун.
33. Оларға өлі жер бір белгі. Оны жандандырып, одан дән шығарамыз олар онымен қоректенеді.
34. Уә жәғал'нәә фһһһәә жәһһиәәтим ммин Нһәһһилиу уә аг'нәәбиу уә фәғжәр'нәә фһһһәә минәл ғуһуун.
34. Жер бетінде көптеген құрма, жүзім бақшаларын және бұлақтар, өзендер, теңіздер пайда қылып, су ағызып қойдық.
35. Лһһәә кулуу мин сәмәһһини уә мәә ғамиләт'һу ай'дһһһим әфәлә иәш' куруун.
35. Оның жаратқан өнімдерін, жемістерін, әрі өздері қолымен істейтін нәрселерінен жесін дедік. Сонда да шүкіршілік етпей ме?
36. Суб'хәәнәл ләзиһи хәләқол аз'уәәжа кулләһәә миммәә түмбитул ар'ду уә мин әһфуһһим уә миммәә лә иәғ'ләһуун.
36. Алла Тағала пәк, барлық нәрсені жұп-жұбымен жаратты. Жерден Өзі өніп шығатын, не өздері өндірген нәрселер болсын бәрінің жұбы бар.
37. Уә әһиәәтул ләһумул ләәй'лу нәс'ләху мин'һу нәһәәра фәһһәәһум мму-з'лимүун.
37. Оларға түн бір белгі. Одан күндізді ажыратамыз. Сонда олар қараңғылықта қалады.
38. Уәшшәм'су тәғ'риһи лимус' тәқоррил ләһәә зәәһикә тәк'дһһирул ғәһһизил ғәһһим.
38. Сондай-ақ күн белгіленген шеңберінде жүреді. Міне, осы, аса үстем, әр нәрсені білуші Алла Тағаланың өлшеуі.
39. Уәл қомәро қоддар'нәәһу мәһһәзилә хәттәә ғәәдәкәәл ғур'жуһһил қодһһим.
39. Тағы айдың айналымын да өлшеп қойдық. Ескі құрманың қураған бұтағындай болғанға дейін тұрады.
40. Ләшшәм'су нәмбәғһи ләһәәә әһ түд'рикәл қомаро уә лә ләәй'лу сәә-биқуннәһәәри' уә куллун фһһи фәләһһин нәс'бәхуун.
40. Күннің Айға жетуі мүмкін емес. Және түн де күндізден ілгері кетпейді. Әрқайсысы өз кеңістігінде жүзеді.



• النشكون
• الحنون
• فلا صريح لهم
• ولا تمت لهم
• من الفرق
• يخلصون
• تخلصون
• غافلين
• الأحدث
• تقوم
• يستولون
• يسترفعون في
• الأمور
• أكثرهم
• يهضمون
• يهضمون
• الحساب
• والهم

• سورة
• الأعراف

41. Уә әәиәтул лләһум әһнәә хамал'нәә зурринәәтәһүм фиһл' фул'кил мәш' хуун.
41. Біз олардың үрпак-нәсілдерін кемеге толтырып тасығанымыз олар үшін бір белгі.
42. Уә холәк'нәә ләһүм ммим ммис'лиһи мәә иәр'кәбуун.
42. Олар үшін басқа да көліктер жаратқанымыз белгілерден.

43. Уә ин пнәшәә 'нуг'рик'һум фәлә сорйиха ләһум уә лә һум иункозуйун.
43. Биз егер қаласак, оларды суға батырамыз. Сонда оларға жәрдем беруші де, құтқарушы да болмайды.
44. Иллә рох'мәтәм мминнәә уә мәтәә гаан Иләә Хийн.
44. Бірақ Біздің тарапымыздан оларға рахым бар және біраз мерзімге дейін пайдалану бар.
45. Уә йнзәә қылә ләһумут тәкүү мәә бәй'нә әи'диикум уә мәә хол'фә-күм ләғалләкүм тур'хамуун.
45. Қашан оларға: “Бұл дүниенің және ол дүниенің азабынан сақтаныңдар. Мейірімге бөленесіңдер” делінсе,
46. Уә мәә тәә'тийһим ммин әәиәтим ммин әәиәти Роббиһим иллә кәәңуу ган'һәә муг'ридиин.
46. Сондай-ақ, Раббыларының белгілерінен оларға бір аят насихатталса, олар одан теріс айналады.
47. Уә йнзәә қылә ләһум әнфиқүү миммәә розакокумул лаһу қооләл дәзийнә кәфәрүү лилләзийнә әмәнүүу әнуттиму мәл лләу иәшәәуу ллаһу ат'ғамә ин әнтум иллә фий доләәлим ммубийн.
47. Қашан оларға: “Алла Тағаланың сендерге берген несібесін тиісті орындарға жұмсаңдар” делінсе, бұған қарсы болғандар: “Алла Тағала қаласа тамақтандыратын біреулерді біз тамақтандырамыз ба? Сендер мүлде адасқаныңдар”, - дейді.
48. Уә иәкүүлүүнә мәтәә һәәзәал уағ'ду ин кунтум соодикыйн.
48. Олар: “Егер шын айтсаңдар, бізді қорқытқан азаптарың қашан болады?” - дейді.
49. Мәә иәнзурүүнә иллә сои'хатәу уәәхидатән тәә'хузуһум уә һум иәххисимүүн.
49. Олар тартысып тұрғанда, оларды қолға алатын бір-ақ ащы дауыс күтін тұрады.
50. Фәлә иәс'тәтыңғуунә тәу'сыиәтәу уә ләәә иләәә әһ'лиһим иәр'-жигүүн.
50. Сонда олар өсиет те айта алмайды, үйлеріне де қайта алмайды.
51. Уә нуфихә фийс сұури фәйзәә һум мминәл әж'дәәси иләә Роббиһим иәнсилүүн.
51. Сүр үрілсе, сонда олар қабірлерінен тұрып Раббыларына жүгіреді.
52. Қоолуу иәәуәи'ләнәә мәм бәғасәнәә мим мар'кординәә һәәзәә мәә уә-ғадар Рох'мәәну уә содақол мур'сәлуун.
52. “Әттең-ай, бізді жатқан жерімізден кім тұрғызды?” - дейді. Міне, мейірімді Алла Тағаланың уәдесі осы. Пайғамбар да шын айтқан екен”-дейді мүміндер.
53. Ин кәәнәт иллә сой'хатау уәә хидатән фәйзәә һум жәмиингул лләдай'нәә мух'дорүүн.
53. Бір ғана дауыспен олардың барлығы алдымызда дайын тұрады.
54. Фәә'л иәу'мә лә туз'ләму нәф'сун шәй'әу уәлә туж'зәу'нә иллә мәә кунтум тәғ'мәлуун.
54. Ол күні ешкімге қиянат жасалмайды. Тек істеген жамандықтарына жаза беріледі.

57. Ләһүм фийһәә фәәкиһәтүү уә ләһүм ммәә иәддағуун.
 57. Олар үшін онда түрлі жемістер және нені қаласа сол табылады.
 58. Сәләәмун коу'ләм ммир Робби Роһийим.
 58. Ерекше мейірімді Раббылары оларға "Сәлем",-дейді.
 59. Уәм тәәзуул иәу'мә айинуһәәл муж'рымүүн.
 59. Ей, күнәһарлар! Бүгін араны ашындар. Сендер бөлініндер,- делі-
 неді.
 60. Әләм аг'һәд иләй'кум иәәбәһийи Аадамә әл ллә тәг'будууш шәй'тоон
 ишәһуу ләкум гадууум ммубийи.
 60. Ей, адамзат баласы! Сендерге: "Шайтанға ермендер! Ол сендердің
 ашық дұшпандарын" деп ескертпедім бе?
 61. Уә әһиғ' будуунийи һәәзәә сирәотум ммус'тәкьим.
 61. "Маған күлшылық етіңдер. Тура жол осы!",-демедім бе?
 62. Уә ләкод адоллә минкум жибиллән кәсийрон әфәләм тәкүүнүү тәг'-
 кылүүн.
 62. Олар сендерден бұрын көптеген топты адастырған. Сонда да түсін-
 бейсіндер ме?
 63. Һәәзийи жәһәннәмул ләтийи кунтум туугадүүн.
 63. Сендерге уәде етілген тозақ – осы.
 64. Ис'ләу'һәәл иәу'мә бимәә кунтум тәк'фурүүн.
 64. Карсы келгендерің үшін тозаққа бүгін түсіңдер.
 65. Әл иәу'мә нәх'тиму галәәә афуәһийиһим уә тукәллимумәә әй'дийиһим
 уә тәш'һәду ар'жулуһум бимәә кәәнүү иәк'сибуун.
 65. Ол күні олардың ауыздарын мөрлейміз. Бізге олардың қолдары
 қылмыстарын айтады, аяқтары соған айғақ болады.
 66. Уә ләу нәщәәу ләтомәс'нәә галәәә аг'иуниһим фәәс'тәбәқуус сирәо-
 то фәәһнәә иуб'сыруун.
 66. Егер қаласақ, олардың көздерін жоқ қылар едік, сонда олар жол
 іздесе қайтпін көрер еді?
 67. Уә ләу нәщәәәу ләмәсәх'нәәһум галәә мәкәәнәтиһим фә мәәс'тәтәо-
 гүү мудийиәу уә лә иәр'жигүүн.
 67. Егер қаласақ, олардың тұрған мекендерінде бейнелерін өзгерте
 едік. Сонда олар ілгері де, кейін де кете алмас еді.
 68. Уә мән инугаммир'һу нунәккис'һу фийл холко' әфәлә иәг'кьилүүн.
 68. Әлдекім ұзақ өмір сүрсе, қартайып, еңкейіп, әлсіреп жүреді. Мұны
 олар неге түсінбейді?
 69. Уә мәә галләм'нәәһуш шиг'ра уә мәә иәмбәғийи ләһуу ин һууә иллә
 зик'руу уә Кур'аанум ммубийи.
 69. Мұхаммедке (с.г.с) Біз өлең үйретпедік, әрі оған ол лайық та емес.
 Ол ашық ескертуші, Құранды насихаттаушы.
 70. Ллийунизиро мән кәәнә хайиәәу уә иәхикқол коу'лу галәәл кәәфи-
 рийи.
 70. Тірі кісілерге ескерту үшін, карсы болғандарды азапқа ұшырай-
 тынын білдіру үшін.

